

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Claus Westermann, Grundformen prophetischer Rede. 2 erweiterte Auflage. Christ Kaiser Verlag. München 1964. S. 156.

Τὸ μετὰ χεῖρας ἔργον τοῦ γνωστοῦ παλαιοδιαθηκολόγου τοῦ πανεπιστημίου τῆς Χαϊδελβέργης ἐκδιδόμενον ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ E. Wolf διευθυνομένη σειρᾷ Beiträge zur Evangel. Theologie (τεῦχος 31) εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὴν ἀναλυτικὴν ἔρευναν τῶν βασικῶν μορφῶν τοῦ προφητικοῦ λόγου πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς λεγομένης μορφοϊστορικῆς σχολῆς. Ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων κυρίων τμημάτων, ἐν τῷ π ρ ὶ τ ω καὶ μεγίστῳ τῶν ὁποίων (σ. 7-63) ἀνακρίνεται ἡ ἀκανθώδης ἱστορία τῆς ἔρευνης (Baudissin, Steuenagel, Hölscher, Gunkel, Gressmann, Lindblom, Köhler, Balla, Scott, Wildberger, Hempel, H. Wolff, Würthwein) καὶ ἀκολούθως ἐκτίθεται τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἔρευνης ταύτης. Ἐν τῷ δ ε υ τ έ ρ ω τμηματι (σ. 64-91) ἐξετάζονται αἱ μορφαὶ τοῦ λόγου τῶν προφητῶν θεωρουμένων ὡς ἀπεσταλμένων τοῦ Θεοῦ. Ἐν τῷ τ ρ ῖ τ ω ἐξετάζονται ἡ ὕψη καὶ τὰ μέρη τοῦ κριτικοῦ προφητικοῦ λόγου ἀπευθυνομένου πρὸς τοὺς ἐπὶ μέρους ἀποδέκτας (σ. 92-119). Ἐν τῷ τ ε τ ά ρ τ ω μέρει (σ. 120-150) ἔρευνᾷται ἡ ἀναγγελία τῆς θείας κρίσεως ἐπὶ τε τὸν Ἰσραὴλ καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ κατὰ τὰς διαφόρους αὐτῆς μορφὰς καὶ τὰ διάφορα εἶδη (οὐαί, κρίσις, καταγγελία, προειδοποιήσις, πρόσκλησις εἰς μετάνοιαν, κατάρρα, πολεμικὴ, παραβολή, θρῆνος, θέσις ἐναντι τοῦ νόμου, ἀναγγελία τῆς σωτηρίας). Ἡ ἐν τοῖς μέγρι τοῦδε λεχθεῖσι χρῆσις τῆς ἐκφράσεως «προφητικὴ μορφή» δὲν πρέπει νὰ παρασύρῃ τὸν ἀναγνώστην νὰ νομίσῃ ὅτι ἡ ἔρευνα περιορίζεται εἰς τὰ καθαρῶς προφητικά βιβλία, διότι αὕτη ἐκτείνεται καὶ εἰς τὴν Πεντάτευχον καὶ τὰ ἱστορικὰ βιβλία, ὡς καὶ εἰς τοὺς ψαλμοὺς, ὡς ἐμφαίνεται ἐν τῷ μακρῷ πίνακι τῶν ἐνταῦθα χρησιμοποιουμένων βιβλικῶν χωρίων (σ. 151-56). Τὸ κύριον ὅμως πεδίον τῆς ἔρευνης τοῦ συγγραφέως ἀποτελεῖ ἐνταῦθα ἡ προφητικὴ γραμματεία, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας αἱ διάφοροι μορφαὶ τοῦ προφητικοῦ κηρύγματος διαφωτίζονται σπουδαίως διὰ τῆς παρούσης ἐμβριθοῦς ἔρευνης.

Π. Ι. Μπρατσιώτης.

Joachim Begrich, Gesammelte Studien zum Alten Testament. Theologische Bücherei. Neudrucke aus dem 20 Jahrhundert. Christ Kaiser Verlag. München 1964. S. 277.

Ἐν ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν καὶ οὐχὶ βεβαίως παραδόξων γνωρισμάτων τῆς μεταπολεμικῆς ἐποχῆς εἶναι καὶ ἡ φροντίς πρὸς ἐπανεξέδοσιν ἔργων οὐ μόνον πολλῶν παλαιότερων, ἀλλὰ καὶ νεωτέρων, ἔργων ἀνεγνωρισμένων κυρίως συγγραφέων ἐπὶ τῶν διαφόρων πεδίων τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν. Περὶ τούτου μαρτυρεῖ καὶ «ἡ βιβλιοθήκη θεολογικῶν ἔργων» αὐτοῦ τοῦ 20 αἰ., ἐν οἷς καὶ ἡ μετὰ χεῖρας συλλογὴ ἔργων γνωστοῦ παλαιοδιαθηκολόγου, ἀφωσιωμένου μαθητοῦ τοῦ Gunkel, τοῦ προῶτως ἀποθανόντος καθηγητοῦ Begrich, τοῦ ὁποίου διάφοροι πραγματεῖαι ἀνεδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. W. Zimmerli καὶ πρὸ δύο ἐτῶν καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος. Αἱ ἐν τῷ παρόντι τόμῳ περιεχόμεναι πραγματεῖαι εἶναι, αἱ ἐξῆς: «Ἡ περὶ παραδείσου διήγησις (φιλολογικοῖστορικὴ μελέτη). Mabbûl (ἐξηγητικὴ καὶ λεξικογραφικὴ μελέτη). Berit (ἱστορία τοῦ ὄρου). Sofer καὶ Mazkir (συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ δαβιδείου καὶ σολομαντείου κράτους). Ὁ συροεφραμιτικὸς πόλεμος καὶ αἱ κοσμοπολιτικαὶ σχέσεις τοῦ Ἰσαΐου id' 28-32 (Συμβολὴ εἰς τὴν χρονο-

λογίαν τῆς ἐποχῆς τῆς Ἰσραηλιτικῆς βασιλείας). Μετρικὴ μελέτη ἀναφερομένη εἰς τὴν Π. Διαθήκην. Συγκριτικὴ μελέτη μεταξύ Ἰσραηλιτικῶν καὶ βαβυλωνιακῶν θρῆνων περὶ τῆς ἐκφράσεως ἐμπιστοσύνης. Περὶ ἱερατικῶν χρησμῶν τῆς Π. Δ. Περὶ τῆς ἱερατικῆς Τορᾶς. Ἡ συλλογὴ αὕτη κατακλείεται διὰ πινάκων βιβλικῶν χωρίων, ὡς καὶ ὀνομάτων καὶ πραγμάτων. Τὰ ἐπὶ μέρους μελετήματα διακρίνει ἡ προσιδιάζουσα εἰς τὸν συγγραφέα ἐπισημονικὴ ἐμβρόθεια, κριτικὴ ὀξύνουα καὶ λιπαρὰ γνώσις τῆς τε Βιβλίου καὶ τῆς ἀρχαίας μεσοποταμικῆς γραμματείας, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνει, ὅτι συμφωνοῦμεν πρὸς πολλοὺς ἰσχυρισμοὺς αὐτοῦ.

Π. Ι. Μπρατσιώτης.

Kommentar zum Alten Testament. Otto Plöger. Das Buch Daniel. Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn. 1965, Σελ. 183.

Τῆς ὑπὸ τὸν τίτλον Kommentar zum A. Testament ἰδρυθείσης τῷ 1913 ὑπὸ τοῦ E. Sellin καὶ ὑπὸ τῶν W. Rudolph, K. Elliger καὶ F. Hesse μετὰ πολλῶν συνεργατῶν συνεχιζομένης ἐρμηνευτικῆς σειρᾶς τὸν XVIII τόμον ἀποτελεῖ τὸ μετὰ χεῖρας ὑπόμνημα εἰς τὸ πολλαχῶς δυσκολώτατον, ὅσον καὶ σπουδαιότατον διὰ τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν βιβλίον τοῦ Δανιήλ. Τοῦ ὑπομνήματος τούτου, περιέχοντος εἰσαγωγὴν καὶ ἐρμηνείαν τοῦ βιβλίου, προηγήθη ἀξιόλογος προεργασία τοῦ συγγραφέως περιληφθεῖσα ἐν τῷ ὑπὸ τὸν τίτλον Theokratie und Eschatologie (1959) δημοσιευθέντι ἔργῳ του, ὅθεν ἐξηγεῖται ἡ σχετικὴ βραχύτης τῆς προκειμένης εἰσαγωγῆς (σ. 21-34). Ἐν αὐτῇ ἀναλύεται πρῶτον τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου (21-25) καὶ εἶτα ἐξετάζονται τὰ κύρια προβλήματα αὐτοῦ (25-31) καὶ δὴ τὰ φιλολογικὰ προβλήματα, ἡ καταγωγὴ καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου καὶ ἡ θέσις αὐτοῦ ἐν τῷ κανόνι τῆς Π. Διαθήκης. Τὰ ἐπασχολοῦντα τὸν συγγραφέα θεολογικὰ καὶ πρὸ β λ ἡ μ α τ α εἶναι τὸ τῆς διατηρήσεως τῆς πατρίου πίστεως, τὸ ἐσχατολογικὸν καὶ τὸ τῆς σχέσεως τοῦ παγκοσμίου Θεοῦ πρὸς τὴν ἐπίγειον κοσμικὴν ἐξουσίαν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ φιλολογικὸν πρόβλημα, ἡ ἐκ δύο μερῶν σύνθεσις τοῦ βιβλίου δὲν εἶναι καθ' ἑαυτὴν κριτήριον ἐναντίον τῆς ἐνότητος αὐτοῦ οὔτε ἡ διγλωσσία αὐτοῦ, ἀλλ' οὔτε ἡ ποικιλία τῶν φιλολογικῶν αὐτοῦ μορφῶν. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸν συγγραφέα τοῦ βιβλίου Δανιήλ, ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος ὑπομνήματος στοιχεῖ εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, ἀλλὰ μὴ πῶς ἐπαρκῶς ἀποδεδειγμένην ἐκδοχὴν, ὅτι τοῦτο ἐγράφη ὑπὸ ἀγνώστου συγγραφέως τῆς μακκαβαϊκῆς ἐποχῆς, πιθανῶς δὲ προϊσταμένου ἐνὸς τῶν κύκλων τῶν Ἀσιδαίων τῶν περιστοιχησάντων τοὺς Μακκαβαίους. Ὅπως δὲ τὸ βιβλίον περιελήφθη εἰς τὸν κανόνα τῆς Π. Διαθήκης, ἐν τῷ ὀπίῳ ἐποικίλλεν ἡ θέσις αὐτοῦ, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ἐν τῇ ἐβραϊκῇ καὶ τῇ ἑλληνικῇ Π. Διαθήκῃ διαφορά τῆς θέσεως αὐτοῦ, ἐν μὲν τῷ πρώτῳ περιλαμβανομένου μεταξύ τῶν Ἁγιογράφων, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μεταξύ τῶν προφητικῶν, ὡς διάφορος εἶναι ἐν ἑκατέρῳ τούτων καὶ ἡ μορφή τοῦ βιβλίου. Ἡ εἰσαγωγὴ κατακλείεται διὰ παραθέσεως τῆς νεωτέρας βιβλιογραφίας (σ. 32-34). Ἐπακολουθεῖ ἡ μετάφρασις καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ βιβλίου, ἐρμηνεία φιλολογικὴ (γραμματικοῖστορικὴ) καὶ θεολογικὴ μετὰ δαφιλῶν κριτικῶν ἐπὶ τοῦ κειμένου παρατηρήσεων (σ. 35-173). Εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ἱστορικῆς καὶ θεολογικῆς σπουδαιότητος τοῦ βιβλίου ἀφιερῶνται ἴδιον κεφάλαιον (σ. 174-178), μεθ' ὃ ἐπακολουθοῦσι πίνακες ὀνομάτων καὶ πραγμάτων, ὡς καὶ βιβλικῶν χωρίων.

Π. Ι. Μπρατσιώτης.

H a n s B a r d t k e, Luther und das Buch Esther. J. C. B. Mohr (P. Siebeck). Tübingen 1964. S. 90.

Ἡ παρούσα ἐνδιαφέρουσα ἔρευνα τοῦ γνωστοῦ παλαιοδιαθηκολόγου καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λειψίας, προκύψασα ἐκ τῆς ἐνασχολήσεως αὐτοῦ περὶ τὸ βιβλίον τῆς Ἑσθῆρ, τοῦ ὁποίου τὸ περισπούδαστον ὑπόμνημα εἰς αὐτὴν ἐπαρουσιάσαμεν πρὸ ἐνὸς ἔτους ἀπὸ τῶν στηλῶν τούτων, ἐξετάζει τὴν ἔναντι τοῦ βιβλίου τούτου περιμάχητον θέσιν τοῦ Μαρτίνου Λουθήρου, τὴν ὁποίαν προσπαθεῖ νὰ διακριβώσῃ καὶ ἐκθέσῃ ἐν τοῖς ἐξῆς παραγράφοις. 1. Διάρθρωσις τοῦ κειμένου τῆς λουθηρείου μεταφράσεως τῆς Ἑσθῆρ (ἐκδόσεως 1545). 2. Ἡ μεταφραστικὴ συμβολὴ τοῦ Λουθήρου εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο. 3. Ἡ παράθεσις χωρίων ἐκ τῆς Ἑσθῆρ ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Λουθήρου, διακρινομένων εἰς θετικὰ καὶ ἀρηνητικά. 4. Τὸ βιβλίον τῆς Ἑσθῆρ ὡς ἱστορικὴ πηγὴ ἐν τῷ Supputatio annorum mundi τοῦ Λουθήρου. 5. Τὸ πόρισμα τῆς ἔρευνος εἶναι ἀφ' ἐνὸς πολυπτυχος στάσις τοῦ Λουθήρου, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐπικρατεῖ τὸ θετικὸν στοιχεῖον ἔναντι τοῦ βιβλίου, κορυφουμένου ἐν τῷ χαρακτηρισμῷ τῆς Ἑσθῆρ ἐν ἔτει 1542 ὡς piissima regina, τῆς σχετικῆς ὀξυτήτος τοῦ Λουθήρου ἀλλαγῆς ἐξηγουμένης ἐκ τῆς ἀντιθέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν σύγχρονον Ἰουδαϊσμόν, ἀφ' ἐτέρου δὲ ὅτι ἐκ τοῦ κέντρου τῆς Γραφῆς, ὅπερ εἶναι ὁ Χριστός, διαφωτίζονται τὰ ἐν αὐτῇ δρῶντα πρόσωπα». Πρόκειται δηλ. περὶ χριστολογικῆς ἐρμηνείας καὶ τοῦ βιβλίου τούτου, ἥτις ἀναβιοῖ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐν τῇ προτεσταντικῇ ἐρμηλείᾳ (πρβ. W. Vischer Esther).

Π. I. Μπρατσιώτης.

Ἀ ρ χ ι μ α ν δ ρ ῖ τ ο υ Ἰ ω ἡ λ Γ ι α ν ν α κ ο π ο ὔ λ ο υ, Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη. Τόμος κε' καὶ κς'. Σολομώντος Παροιμίαι, Ἄσμα Ἀσμάτων, Ἐκκλησιαστής, Σοφία Σολομώντος. Σελ. 382. Σοφία Σειράχ. Σελ. 232. Ἀθῆναι 1964.

Οἱ παρόντες δύο τόμοι τοῦ γοργῶς καὶ αἰσίως πρὸς τὸ τέρμα του βαίνοντος μεγάλου ἐρμηνευτικοῦ ἐπὶ τῆς Παλ. Διαθήκης ἐγχειρήματος τοῦ πατρὸς Ἰωὴλ Γιαννακοπούλου περιλαμβάνουσιν ὁ μὲν π ρ ῶ τ ο ς ἅπαντα τὰ εἰς τὸν ἀεστεμμένον τοῦ Ἰσραὴλ σοφόν», τὸν Σολομώντα, ἀποδιδόμενα ὑπὸ τῆς Ἰουδαϊκῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως βιβλία, ὁ δὲ δεῦτερος τὴν Σοφίαν Σειράχ ἐπὶ τῇ βάσει κυρίως τοῦ κειμένου τῶν Ἑβδομήκοντα. Παρὰλλήλως πρὸς τὸ κείμενον τοῦτο παρατίθεται ἐρμηνευτικὴ παράφρασις καὶ κάτωθεν σχόλια, προηγούμενα δὲ εἰσαγωγαία. Δεδομένης τῆς σημασίας τῶν διδακτικῶν βιβλίων τούτων, ἐξ ὧν αἱ Παροιμίαι καὶ ἡ Σοφία Σολομώντος χρησιμοποιοῦνται διαφιλιῶς καὶ ἐν πολλοῖς Ἑσπερινοῖς τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν Μεγάλην Τεσσαρακοστήν, ἡ δὲ Σοφία Σειράχ εὐλόγως χαρακτηρίζεται ὡς «δοκιμῖόν τι πρακτικῆς ἠθικῆς καὶ παιδαγωγικῆς», ἀντιλαμβάνεται τις τὴν σπουδαιότητα τῶν τόμων τούτων. Τὰ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως χρησιμοποιοούμενα ἐρμηνευτικὰ βοηθήματα δὲν εἶναι μόνον ἑλληνικά, ἐν οἷς καὶ πατερικά, ἀλλὰ καὶ ξενόγλωσσα καὶ δὴ ἀγγλικά, γαλλικά καὶ γερμανικά. Δὲν ἔχομεν εἰ μὴ μόνον νὰ συγχαρῶμεν καὶ εὐχαριστήσωμεν καὶ πάλιν τὸν φιλότιμον καὶ φιλοπονώτατον συγγραφέα καὶ νὰ ἐκφράσωμεν τὴν εὐχὴν, ὅπως ἐντὸς τοῦ ἔτους ἴδωμεν καὶ τὴν περιλαμπρον κατακλειδα τοῦ ὅλου ἐκλαϊκευτικοῦ βιβλικοῦ ἔργου, τὸ Ψαλτήριον.

Π. I. Μπρατσιώτης.

Marburger Theologische Studien. Jesus Christus. Das Christusverständnis im Wandel der Zeiten. N. G. Elwert Verlag. Marburg. 1963. S.S. 175.

Ἀπὸ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἐπιφανείας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μέχρι σήμερον δὲν ἔπαυσε νὰ ἀπασχολῆ τὰς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων τὸ ἐν τῇ εὐαγγελικῇ παραδόσει ὑπὸ τὴν γνωστὴν

διττὴν μορφήν τιθέμενον περὶ τοῦ Θεανθρώπου πρόβλημα, ἐξ ὧν τὴν πρώτην παρέχει ἡ περὶ αὐτοῦ, ὡς «σημεῖον ἀντιλεγόμενον», προφητεία τοῦ θεοδόχου πρεσβύτου Συμεῶν (Λουκ. β' 34), τὴν δὲ δευτέραν τὸ ἐρώτημα αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος, «τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι;» (Ματθ. ιζ' 13). Ἀκριβῶς δὲ πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦτο σχετίζεται καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐν τῷ συνόλω του περισπουδάστου, ὅσον καὶ ἐπικρατοῦ, μετὰ χειρὰς βιβλίου, περιλαμβάνοντος δώδεκα ἑκατομμυρίων τοῦ καθηγητικοῦ συλλόγου τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Μαρβούργου, ὡς ἀπαρχὴν τῶν δημοσιευμάτων αὐτῆς. Ἰπενθυμίζομεν ὅτι ἡ ἐν λόγῳ θεολογικῇ σχολῇ ὑπῆρξεν ἡ ἀκρόπολις τοῦ ἐπιφανοῦς διαλεκτικοῦ θεολόγου καὶ καθηγητοῦ αὐτῆς κ. Rud. Bultmann καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ διατυπωθείσης περιβοήτου θεωρίας περὶ τῆς ἀνάγκης «τῆς ἀπομυθοποιήσεως (Entmythologisierung) τοῦ σωτηριώδους κηρύγματος τῆς Κ. Διαθήκης», ἥτις θεωρία, καὶ μετὰ τὴν λόγῳ ὀρίου ἡλικίας ἀποστράτευσιν τοῦ εἰσηγητοῦ αὐτῆς, δὲν ἔπαυσεν, νὰ ἀντιπροσωπεύεται ἐν αὐτῇ ἔστω καὶ μετὰ τινος τροποποιήσεως, ὑπὸ τινων μαθητῶν του, μάλιστα δὲ ὑπὸ τοῦ E. Fuchs.

Πρῶτος ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦτῳ ἔχει τὸν λόγον ὁ μετὰ τοῦ δογματικοῦ κ. H. Grass προσυπογράφων καὶ τὸν πρόλογον τῆς ἐκδόσεως γνωστὸς καινοδιαθηκολόγος κ. W. Kümmel ἀσχολούμενος περὶ τὸ βασικὸν θέμα τῆς «προσωπικῆς περὶ ἑαυτοῦ ἀξιώσεως αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν περὶ Χριστοῦ πίστιν τῆς πρώτης Ἐκκλησίας» (σ. 1-10). Κατὰ τοῦτον τί ἐπίστευε περὶ ἑαυτοῦ ὁ Ἰησοῦς διαφαίνεται, πρὸς τοὺς ἄλλοις, καὶ ἐν τῇ ἀπαντήσει αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀποσταλέντας πρὸς αὐτὸν μαθητὰς τοῦ δεσμώτου Βαπτιστοῦ (Ματθ. ια' 28ξ. πρβλ. καὶ Λουκ. ι' 23, ια' 20), ἔνθα οὗτος ὁμολογεῖ δι' ἑαυτὸν τὰς ιδιότητας τοῦ Μεσίου, ὡς καὶ ἐν τῇ ἀπαντήσει του πρὸς τὴν ἐρώτησιν τοῦ ἀρχιερέως «εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς» (Μάρκ. ιδ' 62, πρβλ. β' 18ξ. Ματθ. ι' 23, κδ' 27), ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ μετὰ τὸν τραγικὸν τερματισμὸν τοῦ δημοσίου ἐπιγείου βίου του θριαμβευτικῇ πίστει τῶν ἀποστόλων καὶ τῆς πρώτης ἐκκλησίας εἰς τὴν ἀνάστασιν, ἥτις διαλάμπει ἐν τε τῇ τελικῇ διαμορφώσει τῆς συνοπτικῆς εὐαγγελικῆς παραδόσεως (πρβλ. μάλιστα Λουκ. κδ' 34) καὶ ἐν τοῖς πρώτοις κεφαλαιοῖς τῶν Πράξεων (πρβ. μάλιστα β' 36, δ' 12 κλπ.).—Ὁ δ ε υ τ ε ρ ο ς ὁμιλητῆς εἶναι ὁ κ. E. Fuchs ἔχων ὡς θέμα «τὴν περὶ Χριστοῦ ἀντίληψιν τοῦ Παύλου καὶ τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου» (σ. 11-20) καὶ παραδεχόμενος μετὰ τοῦ Bultmann, ὅτι τόσον ὁ Παῦλος, ὅσον καὶ ὁ Ἰωάννης δὲν εἶναι ἱστορικοί, ἀλλὰ θεολόγοι (οὐχὶ ἐν τῇ σημερινῇ σημασίᾳ) καὶ δὴ δογματικοί.—Ὁ τ ρ ι τ ο ς ὁμιλητῆς εἶναι ὁ κ. P. Kawerau ἀναπτύσσων τὸ θέμα «ἡ περὶ Χριστοῦ ἀντίληψις τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι συνόδου καὶ οἱ ἀντίπαλοί της» (σ. 21-28). Κατ' αὐτὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐν λόγῳ συνόδου μετὰ τῶν 500-600 ἐπισκόπων της, ἐν ἣ καθωρίσθη δογματικῶς ἡ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θέσις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς θεανθρώπου σωτῆρος τοῦ κόσμου, ἀπεικάζεται ἅμα καὶ ἄρχεται ἡ ἱστορία τῆς διασπάσεως τῆς Χριστιανοσύνης. Ἐν τῇ συνόδῳ ὅμως ταύτῃ ἐπετεύχθη πράγματι ὁ συμβιβασμὸς μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων σχολῶν, τῆς Ἀλεξανδρινῆς μετὰ τῆς Ἀντιοχειακῆς, κατὰ τὴν ὑπερβολικὴν ἀπομυθοποίησιν τοῦ σωτηριώδους. Ἐπακολουθεῖ ἡ τ ε τ ἄ ρ τ ῆ ὁμιλία τοῦ κ. Winfr. Zeller, (σ. 29-40), ἔνθα ἐξετάζεται ἡ περὶ Χριστοῦ ἀντίληψις ἐν τῷ Μεσαίῳ, ἐννοεῖται τῷ Δυτικῷ, ὡς προπαρασκευὴ τῆς Διαμαρτυρήσεως, στρεφομένης ἰδιαίτερος τῆς προσοχῆς εἰς τὸν γερμανικὸν παράγοντα καὶ εἰς τὸν συνδυασμὸν χριστολογίας καὶ χριστιανικῆς εὐσεβείας ἐν τε τῇ πρωίμῳ καὶ τῇ κυρίῳ σχολαστικῇ θεολογίᾳ. Π ἑ μ π τ ο ς ὁμιλητῆς ἔρχεται ὁ κ. Ger. Müller ἀσχολούμενος περὶ τὴν «χριστολογίαν τοῦ Λουθῆρου» (σ. 41-58), τῆς ὁποίας ἀμφισβητεῖται τὸ κέντρον καὶ ἡ βᾶσις, ἀλλ' ὁ κ. M. ἀναζητεῖ αὐτὴν εἰς τὸν συνδυασμὸν τῆς περὶ δικαιοσύνης διδασκαλίας μετὰ τῆς πίστεως εἰς τὸν Χριστὸν, ὡς ἀληθινὸν Θεὸν ἅμα καὶ ἀληθινὸν ἄνθρωπον ἐξετοζόμενον καθ' ἑαυτὸν καὶ ἐν τῷ ἀπολλυτρωτικῷ ἔργῳ του. Ἀκολουθεῖ ὁ ἔ κ τ ο ς ὁμιλητῆς, ὁ καὶ παρ' ἡμῖν εὐρύτερον γνωστὸς διὰ τὸ φιλομυστικὸν καὶ τὸ ὑπὲρ τῶν ἀφωπνιστικῶν κινήσεων καὶ δὴ καὶ ὑπὲρ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν σχέσει ἰδίᾳ πρὸς τὸν Λουθηρανισμὸν διαφέροντος, ὁ κ. Ernst Benz, ἀσχολούμενος ἐνταῦθα διεξοδικῶς (σ. 59-83) εἰς

τὴν «περὶ Χριστοῦ ἀντίληψιν τοῦ προτεσταντικοῦ μυστικισμοῦ τοῦ XVI καὶ XVII αἰῶνος» καὶ ἐρχόμενος εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν κρατούσαν σήμερον ἐν τῇ προτεσταντικῇ θεολογίᾳ ζωηράν ἀντιμυστικιστικὴν τάσιν (Albr. Ritschl, K. Barth, E. Brunner, Nygren κ.ἀ.) καὶ ἀνομολογῶν τὴν ἐφ' ἑαυτοῦ εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐν Βερολίῳ διδασκάλων τοῦ Ad. Deismann καὶ Erich Seeberg, ἐπὶ δὲ τούτοις ἐνασμενίζων ἰδιαίτερος εἰς τε τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Μακαρίου καὶ τοῦ Αὐγουστίνου ἐπὶ τὸν μυστικισμὸν τῆς ἐποχῆς τοῦ Barock καὶ εἰς τὴν περὶ θεώσεως ὀρθόδοξον διδασκαλίαν (πρβλ. καὶ Angelus Silesius).—Ἡ ἐ β δ ὁ μ ἡ ὁμίλια ἀφιερῶται εἰς τὰς περιπετείας τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν περίοδον τοῦ ἀντιχριστιανικοῦ Δ ι α φ ω τ ι σ μ ο ῦ, προδρόμου τῆς σημερινῆς πνευματικῆς ἀναρχίας (σ. 85-108), καὶ ὀφείλεται εἰς τὸν εἰδικώτερον περὶ τὸν Aufklärung ἀσχοληθέντα κ. W. Philipp, συγγραφέα, πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ τῆς μονογραφίας «Das herdren in theologiegeschichtliche Sicht (1957)». Σημειούμεν ἐνταῦθα ἰδιαίτερος ἀφ' ἑνὸς τὸν ὑπὸ τοῦ νεωτέρου γερμανικοῦ ἀντισυμπτισμοῦ χαρακτηρισμὸν τῆς Aufklärung ὡς τοῦ «Ἰουδαίου τῆς ἱστορίας τοῦ πνεύματος» (σ. 85) καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ διὰ μέσου τῶν γραμμῶν τῆς ὁμιλίας ταύτης ἀναγνώρισις τῆς Aufklärung ὡς διατελοῦσης ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ὑπερκοσμιότητος τῆς Παλ. Διαθήκης» (86 ἐξ.).—Ἡ ὀ γ δ ο ο σ ὁμίλητής εἶναι ὁ συστηματικὸς θεολόγος καὶ ὁ ἕτερος πρωτεργάτης τοῦ παρόντος ἐγχειρήματος, κ. Hans Grass φιλοτεχνῶν τὸ κορυφωμα αὐτοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Χριστὸς τῆς νεωτέρας συστηματικῆς κυρίως δὲ τῆς γερμανοφάνου θεολογίας ἀπὸ τοῦ XIX αἰῶνος μέχρι σήμερον, τοῦ ὁποιοῦ ἡ μελέτη ἐπόμενον εἶναι νὰ ἐνδιαφέρῃ ἰδιαίτερος καὶ τοὺς μετέχοντας τῶν οἰκουμενικῶν συνεδριῶν ὀρθοδόξου θεολόγου» (σ. 109-121) Ἐποσημιούμεν ἰδιαίτερος τὴν λῆαν χαρακτηριστικὴν διαπίστωσιν τοῦ κ. Grass, ὅτι ἡ «ἀπὸ τῆς διαλύσεως τῆς κλασσικῆς χριστολογίας κατὰ τὴν περίοδον τῆς Aufklärung δὲν ὑπάρχει πλέον ἐν τῇ εὐαγγελικῇ θεολογίᾳ ἐνιαία χριστολογία, ἀλλὰ διάφοροι Χριστολογίαι βαίνουσαι παραλλήλως, ἐξ ὧν ἐκάστη διεκδικεῖ ὑπὲρ ἑαυτῆς τὴν ὑπεροχὴν. Οὕτω παρελάνουσι ἐνταῦθα ἐν κυρίαις γραμμαῖς ἡ χριστολογία τοῦ Schleiermacher, τοῦ David Strauss, τῆς Spekulative Richtung τῆς σχολῆς τῆς Ἐρλάγγης, ὁ τῆς σχολῆς τοῦ Albr. Ritschl, τοῦ δεινοῦ πολέμου καὶ αἱ ἀντίποδες τοῦ Πιετισμοῦ εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα τῆς ὁποίας σχολῆς ἀνήκει καὶ ὁ Ad. Harnack. Τῆς σχολῆς ταύτης ἀπότοκος ὑπῆρξεν ἡ λεγομένη μορφοῖστορικὴ καὶ ἡ θρησκευτολογικὴ σχολὴ καὶ οἶονεῖ ὡς ἀντίδρασις πασῶν τούτων τῶν σχολῶν ἦλθεν ἡ δ ι α λ ε κ τ ι κ ἡ χριστολογία, περὶ τὴν ὅποιαν μετ' εὐνοήτου ἰδιαιτέρου διαφέροντος ἀσχολεῖται ὁ κ. Grans, διατρέβων κυρίως μὲν περὶ τὸν Karl Barth καὶ τὴν σχολὴν τοῦ Rud. Bultmann, εἶτα δὲ καὶ περὶ τὸν P. Tillich καὶ τὸν P. Althaus, οὐχὶ ὅμως καὶ περὶ τὸν Em. Brunner.—Ἀκολουθῶς ἡ ἐ ν ἄ τ ἡ ὁμίλια τοῦ κ. D. von Oppen ἀσχολουμένου περὶ τὴν θέσιν τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ βι ο μ ἡ χ α ν ι κ ῆ ἔ π ο χ ῆ μετὰ τῶν ἰδιαζουσῶν συνθηκῶν, ἀναγκῶν καὶ κοινωνικῶν θεωριῶν αὐτῆς (σ. 123-133).—Ὁ δ ἔ κ α τ ο σ ὁμίλητής κ. E. Dammann ἀσχολεῖται εἰς τὴν ἀντίληψιν περὶ τοῦ Χριστοῦ ἀνά τὰς «μεταχριστιανικὰς» ἐκκλησίας καὶ αἱρέσεις τῆς Ἀφρικῆς ἰδίᾳ τῆς νοτίου, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δεδομένων τῆς πείρας τῆς ἱεραποστολικῆς ἐργασίας τῶν τελευταίων 75 ἐτῶν (σ. 135-148). — Ἡ ἐ ν δ ε κ ἄ τ ἡ ὁμίλια, τοῦ κ. H. Laag, ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀπεικόνισιν τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ συγχρόνῳ πλαστικῇ τέχνῃ (σ. 149-159), ἐνθα προσπαθεῖ νὰ ἀναρῆσῃ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Wolfgang Sehöne (Das Gottesbild im Abendland 1957), καθ' ὃν «ἡ ἱστορία τῆς περὶ τὸν Χριστὸν τέχνης ἐληξεν ἐν τῇ Δύσει καὶ μετ' αὐτῆς καὶ ἡ ἱστορία αὐτοῦ», ἰσχυρισμὸν ὅστις ὑπενθυμίζει τὸ λόγιον τοῦ ἡμετέρου Δημοσθένους «ἀ δέ τις βούλεται, ταῦτα καὶ οἶεται». Παρὰ τὸν φόβον τῆς παρεξηγήσεως, συμφωνοῦμεν μετὰ τοῦ κ. Laag εἰς τὴν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐν Μαρβούργῳ θεολογικοῦ περιβάλλοντος τοῦ ὅτι «μια εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ θὰ ἔχη τότε ἀξίαν, ὅταν ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα καὶ ἀπὸ τὸ κήρυγμα μᾶλλον παρὰ ἀπὸ τὴν ἱστορίαν» (σ. 159), ἀλλὰ δὲν λέγει ἐὰν ἔχη προσέξει κλασσικὰς βυζαντινὰς ἢ ἔστω καὶ μεταβυζαντινὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ καὶ

ἐὰν ἔχη ἀναγνώσει τὸ ὠραῖον βιβλίον τοῦ ῥωμαιοκαθολικοῦ θρησκευολόγου τοῦ Würzburg «Die Seele der Ikonen».—Τέλος ὡς κατακλείς τοῦ πνευματικοῦ τούτου συμποσίου ἔρχεται ἡ δ ω δ ε κ α τ η ὁμιλία τοῦ κ. Alfr. Niebergall (σ. 161-171), ἀφιερωμένη εἰς τὸ περὶ Χριστοῦ κήρυγμα τῆς ἐποχῆς ἡμῶν, τὸ ὁποῖον θεωρεῖ, εὐλόγως, ὡς ἀναποσπάστως συνδεδεμένον μετὰ τῆς περὶ Χριστοῦ ἀντιλήψεως καὶ οἰονεὶ ὡς τὸ ἀπαύγασμα αὐτῆς, συνδεύσης ὁμως, κατὰ τὸν κ. Ν., στενωῶς τὴν «ιστορίαν» μετὰ τοῦ «κηρύγματος», ὡς ἐπίσης εὐλόγως θεωρεῖ τὸ περὶ Χριστοῦ κήρυγμα ὡς καθήκον πάντων τῶν Χριστιανῶν.

Τοιοῦτο λοιπὸν, ἐν ὀλίγοις, τὸ λίαν ἐνδιαφέρον περιεχόμενον τοῦ δωδεκαπτύχου τούτου κύκλου ὁμιλιῶν τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Μαρβούργου, δι' ἧς, προοριζόμενας μάλιστα δι' εὐρύτερον κύκλον ἀκροατῶν καὶ ἀναγνωστῶν, οὐ μόνον συγχαρητήρια, ἀλλὰ καὶ εὐχαριστίαι ὀφείλονται ἐκ μέρους καὶ ἐκείνων, οἵτινες δὲν συμφωνοῦσιν ἐν πᾶσι μετὰ τῶν κυρίων ὁμιλητῶν. Ἐὰν ἐπετρέπετο εἰς ἡμᾶς μία σύστασις, θὰ ἠγχομέθα, ὅπως εἰς μέλλουσαν δευτέραν ἔκδοσιν ἐλαμβάνετο περισσότερον πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ ἡ ξένη προτεσταντικὴ θεολογία καὶ ἡ θέσις τοῦ Χριστοῦ ἐν ταῖς ἀμερικανικαῖς denominations, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς νέαις ἐκκλησίαις τῆς Ἀσίας καὶ Αὐστραλίας καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ συγχρόνῳ φιλοσοφίᾳ καὶ λογοτεχνίᾳ καὶ ἐν εὐθεωτέρῳ χρόνῳ καὶ ἐν ταῖς ὑπὸ ἄμεσον ἢ ἔμμεσον διωγμῶν ἐκκλησίαις. Πάντως ὁμως ὁμολογοῦμεν ὅτι, καὶ ὡς ἔχει σήμερον ἡ παρούσα Ringvorlesung τοῦ Παν/μίου τοῦ Μαρβούργου, ὑπῆρξεν ἐν τῶν ἐλκυστικωτέρων μελετημάτων μου κατὰ τὸ τρέχον ἔτος.

Π. Ι. Μπρατσιώτης.

M. J. Le Guillou. Le Christ et l'Église. Théologie du mystère. Éditions du Centurion. Paris 1963. P. 334.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ μετὰ χεῖρας ἔργου, καθηγγητῆς ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τῶν δομινικανῶν τοῦ Saulchoir καὶ μέλος τοῦ κέντρου Istina, εἶναι γνωστὸς εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῆς «Θεολογίας» καὶ προσωπικῶς ἴσως, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων ἔργων του, ἅτινα καὶ ἀπὸ τῶν στηλῶν τούτων ἐβιβλιογραφήθησαν ὑπὸ τοῦ ὑποφαινομένου («Mission et unité» 1960. Βλ. Θεολ. 1961 καὶ Esprit de l'Orthodoxie Greque et Russe 1961. Βλ. «Θεολ.» 1962). Ἐν τῷ παρόντι ἔργῳ του, ὅπερ ἐκδίδεται ἐν τῇ σειρᾷ τῶν δημοσιευμάτων L'Église en son temps, προσπαθεῖ μετὰ πολλῆς ἐμβριθείας καὶ φιλοκουμηνικοῦ ζήλου νὰ σκιαγραφήσῃ μίαν «θεολογίαν τοῦ μυστηρίου», λαμβανομένου ἐν τῇ βιβλικῇ ἐννοίᾳ τῆς ἀποκαλύψεως καὶ πραγματοποιήσεως τῶν μυστικῶν βουλῶν τοῦ Θεοῦ, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν Χριστὸν ὡς «Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφίαν» καὶ εἰς τὴν ἐμπλεον θείας σοφίας Ἐκκλησίαν αὐτοῦ (Μάρκ. δ' 10, Ἐφεσ. ζ' 12 Κολ. α' 27). Φέρει δὲ τὸ βιβλίον τοῦτο χαρακτῆρα οἰκουμηνικὸν ἀποσκοποῦν εἰς τὴν διευκόλυνσιν τοῦ οἰκουμηνικοῦ διαλόγου μεταξὺ Ῥωμαιοκαθολικισμοῦ, Προτεσταντισμοῦ καὶ Ὁρθοδοξίας, δι' ἧς καὶ προλογίζεται μὲν ὑπὸ τοῦ ῥωμαιοκαθολικοῦ κ. D. Chenu, ἐπιλογίζεται δὲ ὑπὸ τοῦ διαμαρτυρομένου Jean Bosc καὶ ἀποτελεῖται ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς (σ. 13-16) καὶ 17 κεφαλαίων κατανομημένων εἰς τέσσαρα κύρια μέρη. Ἐν τῷ I μέρει (σ. 17-57) ἐξετάζεται τὸ «μυστήριον» ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ κυρίως ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ, ἔθθα αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐμφανίζεται ὡς ἐνσάρκωσις τῆς σοφίας. Ἐν τῷ II μέρει (σ. 58-130) τὸ «μυστήριον» παρακολουθεῖται ἐν τῇ πατερικῇ καὶ μεταπατερικῇ παραδόσει τῆς τε Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως μέχρι τοῦ 15^{ου} αἰῶνος πλήρους. Ἐν τῷ III καὶ μετῴστῳ μέρει (σ. 131-227) ἀνακρίνεται κατὰ βάθος καὶ πλάτος ἡ θεολογία τοῦ μυστηρίου κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτου, ἐπὶ τῇ βάσει μάλιστα τῶν ὑπομνημάτων του εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς Θεολογίας τοῦ doctor angelicus. Οὐχ ἤττον ὁμως ὁ κ. Le Guillou, καίπερ ἀναγνωρίζων τὴν μερίστην ἐξίτην τῆς θεολογίας τοῦ κορυφαίου τούτου σχολαστικοῦ θεολόγου, δὲν παραλείπει ἐν τῷ IV μέρει τοῦ βιβλίου τούτου (σ. 279-320) νὰ ὁμολογήσῃ «τὰς ἀνεπαρκείας τῆς θωμιστικῆς παραδόσεως ἐνώ-

πιον τῆς νεωτέρας χριστιανικῆς σκέψεως), ὡς καὶ «τὴν ἀνάγκην τῆς θεολογικῆς ἀνανεώσεως» (la nécessité du renouveau théologique) ἐν ὅψει τῆς «βαρείας κρίσεως», ἣν διέρχεται σήμερον ἡ Θεολογία. Πιστεύει δὲ ὅτι, «διὰ τὸ ἐξέλθωμεν ἀπὸ τῆς κρίσεως ταύτης, ἥτις εἶναι κρίσις τοῦ νοήματος τῆς ἀληθείας, παρὰ τὰς νεωτέρας ἀνακαλύψεις τῆς Βίβλου, τῆς Λειτουργίας καὶ τῶν πατέρων, δὲν ὑπάρχει ἄλλη λύσις, ἐκτὸς τοῦ νὰ ἐπαναδοθῇ εἰς τὴν Θεολογίαν τὸ νόημα τοῦ μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ διὰ τὴν ἐπαναφορὰν τῆς πίστεως εἰς τὴν Vision καὶ διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἀληθινῆς ἐκκλησιολογίας, προσανατολιζομένης πρὸς τὴν τριαδικὴν ἀντίληψιν τῆς Ἐκκλησίας, συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν πατέρων καὶ τοῦ Θωμᾶ. Καὶ κατὰ μὲν τὴν ἐκκλησιολογίαν τοῦ τελευταίου τούτου, ἡ προσηγορία τοῦ Corpus Christi mysticum ἀνήκει μόνον εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, ἡ δὲ ἐκκλησιολογία τῶν πατέρων πᾶν ἄλλο ἢ εὐνοεῖ τὴν ἀξίωσιν ταύτην, πρᾶγμα τὸ ὅποιον ἐπιβάλλει, κατὰ τὴν ὀρθόδοξον ἀντίληψιν καὶ πίστιν, τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν ἐκκλησιολογίαν τῶν πατέρων, ὡς ἀπαραίτητον βᾶσιν πάσης ἐκκλησιολογικῆς συζητήσεως ἐν τῷ οἰκουμενικῷ διαλόγῳ. Ἐννοεῖται ὅμως, ὅτι ἡ θεμελιώδης αὕτη διαφορὰ μεταξὺ τῆς Ῥωμαϊκῆς καὶ τῆς πατερικῆς, τ. ἔ. τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησιολογίας, μειώνει μὲν τὴν ἀξίαν τῆς μετὰ χεῖρας ἀξιολόγου ἐργασίας ὡς ἀποκλειστικῆς βάσεως πάσης ἐκκλησιολογικῆς συζητήσεως, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ τὴν καθ' ὅλου θεολογικὴν σημασίαν αὐτῆς.

Π. I. Μπρατσιώτης.

Ἄρχιμ. Στυλιανοῦ Σ. Χαρκιανᾶκι, Περὶ τὸ ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Ὀρθόδοξῳ Θεολογίᾳ. Ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορικᾷ διατριβῇ, ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἀθῆναι 1965, σελ. 169, σχ. 80ν.

Κατὰ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἀλάθητος ὡς ὅλον, ὡς πλήρωμα, ὡς πνευματικὸν σῶμα, ἐφ' ὅσον κεφαλὴ αὐτῆς εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὅστις εἶναι αὐτὴ «ἡ ἀλήθεια» (Ἰωάν. 14,6), ψυχὴ δὲ αὐτῆς εἶναι τὸ «Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὅποιον εἶναι ὁμοίως «τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας» (Ἰωάν. 14,17. 15,26. 16,13), τὸ ποδηγετοῦν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ καθοδηγοῦν εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, ἀναδεικνύον αὐτὴν «στύλον καὶ ἐδραίωμα τῆς ἀληθείας» (Ἀ' Τιμ. 3,15). Ὡς ὄργανον δὲ ἐκφράσεως τοῦ ἐαυτῆς ἀλαθῆτος χρησιμοποιεῖ ἡ Ἐκκλησία μόνον τὴν Οἰκουμηνικὴν Σύνοδον, μόνην δυναμένην νὰ διατυποῖ ἀλαθῆτως τὰ εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων ἀφορῶντα θεῖα δόγματα, τῇ ἐπιπνοίᾳ καὶ ἐπιστάσει τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Οὕτως ἡ Ἐκκλησία διὰ τοῦ ἀλαθῆτου αὐτῆς περιφρουρεῖ τὰς πεπιστευμένας αὐτῇ δογματικὰς καὶ ἠθικὰς ἀληθείας καὶ αὐθεντικῶς ἀναπτύσσει αὐτάς, ὀρθοτομοῦσα πάντοτε τὸν λόγον τῆς ἀληθείας.

Ἄλλ' ἡ περὶ τοῦ ἀλαθῆτου τῆς Ἐκκλησίας ὀρθόδοξος δογματικὴ διδασκαλία δὲν ἔχει ἀναπτυχθῆ θεολογικῶς ὑπὸ τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας, οὐδὲ διατυπωθῆ ἐπισήμως ὑπὸ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Διὸ ἀποτελεῖ σημαντικὴν προσφορὰν εἰς αὐτὴν ἡ μετὰ χεῖρας «περὶ τὸ ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας» διατριβὴ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Στυλιανοῦ Σ. Χαρκιανᾶκι, ἥτις εἶναι διὰ τοῦτο λίαν εὐπρόσδεκτος καὶ ἐπικαιρὸς ἔμια. Διότι τὸ ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ κεντρικώτατον θέμα τῆς Ἐκκλησιολογίας, περὶ τὴν ὁποίαν περιστρέφεται κατὰ τοὺς χρόνους ἡμῶν ἡ Χριστιανικὴ Θεολογία καθόλου.

Ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ ὁ σ., μετὰ βραχύτατα προλεγόμενα, ἐν οἷς ὁμιλεῖ γενικῶς περὶ τῆς σημασίας τοῦ ὡς ἄνω θέματος (σ. 7-8), ἄρχεται τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ, διαιρῶν τὴν διατριβὴν του εἰς τρία κεφάλαια, ἐν οἷς ποιεῖται ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἀνάλυσιν τοῦ θέματος (σ. 9-38), ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ σύνθεσιν αὐτοῦ (σ. 39-91) καὶ ἐν τῷ τρίτῳ ἔκθεσιν καὶ ἐλεγχοῦν δύο πεπλανημένων ἀκροτήτων, ἥτοι τῆς Ῥωμαϊκῆς περὶ τοῦ ἀλαθῆτου τοῦ Πάπα ἀντι-

λήψεως καὶ τῆς περὶ Sobornost θεωρίας τοῦ Α. S. Chomiakov (σ. 92-153), ἐν τέλει δ' ἐξάγει τὰ συμπεράσματά του (σ. 153-156).

Τὸ Α' κεφάλαιον ὑποδιαιρεῖται εἰς ἑπτὰ συντόμους εἰσαγωγικὰς παραγράφους, ἐξ ὧν ἐν τῇ α' ἐξετάζεται τὸ ἀλάθητον ἐν τῇ θρησκείᾳ καθόλου (σ. 9-11), δηλ. προσδιορίζεται ἡ ἔννοια τοῦ ἀλαθήτου καὶ ἡ θέσις αὐτοῦ ἐν τῇ θρησκείᾳ καὶ ἰδίως τῇ χριστιανικῇ. Ἐν τῇ β' § θίγεται πῶς ἱστορικοδογματικῶς καὶ συστηματικῶς τὸ ἀλάθητον καθ' ἑαυτὸ ἐν τῇ Θεολογίᾳ (σ. 12-16). Ἐν τῇ γ' § ἐξετάζεται ἡ σχέσις τοῦ ἀλαθήτου καὶ τῆς θεοπνευστίας ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ καὶ ἐν τῇ μετὰ ταῦτα ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας (σ. 17-24). Ἐν τῇ δ' § παρακολουθεῖται ἡ σταδιακὴ πορεία τῆς ἰδέας τοῦ ἀλαθήτου τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ (σ. 24-25). Ἐν τῇ ε' § παρέχεται ἡ διδασκαλία τῆς Κ. Διαθήκης περὶ τοῦ ἀλαθήτου τῆς Ἐκκλησίας (σ. 25-29). Ἐν τῇ στ' § ἐκτίθενται αἱ κεντρικαὶ ἔννοιαι τῆς Ἀγίας Γραφῆς, αἱ ἐμμέσως εἰς τὸ ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας ἀναφερόμεναι (σ. 29-33). Ἐν τῇ ζ' § συσχετίζεται τὸ ἀλάθητον πρὸς τὰς ιδιότητας τῆς Ἐκκλησίας: ἐνότητα, ἀγιότητα, καθολικότητα καὶ ἀποστολικότητα καὶ μάλιστα πρὸς τὴν δευτέραν (σ. 33-38). Κρινόμενον ἐν τῷ συνόλῳ τὸ ὡς ἄνω πρῶτον μέρος τῆς διατριβῆς θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἐπέχον θέσιν καὶ χαρακτηριστὰ γενικῆς τινος εἰσαγωγῆς εἰς τὸ κύριον μέρος αὐτῆς, διὸ καὶ ἀκροθιγῶς μᾶλλον ἄπτεται τῶν ὡς ἄνω ζητημάτων, ἄνευ ἐξαντλητικῆς διαπραγματεύσεως αὐτῶν.

Ἐν τῷ Β' κεφαλαίῳ τῆς διατριβῆς τοῦ ὁ σ. ἐπιχειρεῖ τὴν σύνθεσιν τοῦ θέματός του ἐν δυσὶ τμημασιν, ἐξ ὧν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἐξετάζονται αἱ ἀμέσου σχέσεως πρὸς τὸ ἀλάθητον ἐκκλησιολογικαὶ πραγματικότητες, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ καταβάλλεται προσπάθεια συνοπτικῆς συνθέσεως ὀρθοδόξου περὶ ἀλαθήτου διδασκαλίας κατὰ τὰ διαπιστωθέντα ἐκκλησιολογικὰ δεδομένα. Τὸ πρῶτον τμημὰ περιλαμβάνει πέντε παραγράφους, ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ὁποίων ἐξετάζεται ἡ Ἐκκλησία ἔνθεν μὲν ὡς κέντρον τῆς σωτηρίας, ἔνθεν δὲ ὡς κοινωνία πιστῶν (σ. 39-49). Ἐν τῇ β' ἀναπτύσσεται ἡ μεταξὺ λόγου καὶ μυστηρίων ὑφισταμένη σχέσις κατὰ τὴν ὀρθόδοξον ἄποψιν (σ. 49-51), ἐν δὲ τῇ γ' § ἡ σχέσις μεταξὺ δικαίου καὶ Ἐκκλησίας ἢ νόμου καὶ Εὐαγγελίου (σ. 51-59). Ἐν συνεχείᾳ ὁ σ. καθορίζει τὴν ἔννοιαν καὶ σημασίαν τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς ἐν τῇ δ' § (σ. 59-69) καὶ τῆς συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ ε' § (σ. 69-74). Ἐπειτα τὸ δεύτερον τμημὰ, τὸ καὶ κεντρικώτερον καὶ σπουδαιότερον τῆς ὅλης διατριβῆς, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «προσπάθεια συνοπτικῆς συνθέσεως ὀρθοδόξου περὶ ἀλαθήτου διδασκαλίας κατὰ τὰ διαπιστωθέντα ἐκκλησιολογικὰ δεδομένα» (σ. 74-91), ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναπτύσσονται τρία τινὰ: α' ἡ ἔννοια καὶ τὸ ἀντικείμενον τοῦ ἀλαθήτου τῆς Ἐκκλησίας, β' ὁ φορεὺς τοῦ ἀλαθήτου τῆς Ἐκκλησίας, καὶ γ' τὸ ὄργανον τοῦ ἀλαθήτου τῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ Γ' κεφάλαιον, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «δύο πεπλανημένοι ἀκρότητες καὶ ἐλεγχος αὐτῶν», ὑποδιαιρεῖται εἰς δύο τμημὰτα, ἐξ ὧν πρῶτον «ἡ ῥωμικὴ περὶ ἀλαθήτου τοῦ Πάπα ἀντίληψις» (σ. 92-128), τὸ δὲ δεύτερον «ἡ Sobornost θεωρία τοῦ Α. S. Chomiakov» (σ. 128-153). Τέλος ἡ διατριβὴ κατακλείεται ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ συντόμων, ἀλλ' ὀρθῶν καὶ σαφῶν «συμπερασμάτων» τοῦ σ. ἐκ τῆς ὅλης ἐργασίας καὶ ἐρεύνης τοῦ θέματός του (σ. 153-156), ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ πλουσίας βιβλιογραφίας (σ. 157-169). Ἐκ τῶν συμπερασμάτων ἀκόπμιον κρίνομεν, ὅπως παραθέσωμεν τὸ ἐπόμενον:

«Τὸ ἀλάθητον, ὡς ιδιότης τῆς Ἐκκλησίας, ἀνήκει εἰς τὴν ὅλην Ἐκκλησίαν, ἢτοι εἰς τὸ πλῆρωμα αὐτῆς, τ. ἔ. εἰς τε τὸν κληρὸν καὶ εἰς τὸν λαόν. Κατὰ ταῦτα, οὐδενὸς τῆς Ἐκκλησίας μέλους ἡ φωνὴ δύναται νὰ παραθεωρηθῇ ἐν τῇ σκέψει καὶ τῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν προκειμένῳ ὅμως δέον νὰ γένηται διάκρισις τῶν ἐννοιῶν φορέως καὶ ὄργανου τοῦ ἀλαθήτου. Φορεῖς τῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας τυγχάνουσι πάντα αὐτῆς τὰ μὲν ἀδιακρίτως, οὐχὶ ὅμως καὶ αὐθεντικὰ ὄργανα διατυπώσεως αὐτῆς. Ὁργανον τοῦ ἀλαθήτου καὶ αὐθεντικῆς διατυπώσεως τῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας τυγχάνει ὁ συνοδικὸς θεσμὸς, καὶ

δὴ ἡ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος. Ὁ λαὸς κέκτηται ὡσαύτως τὴν ἑαυτοῦ θέσιν ἐν τῇ Συνόδῳ, παρίσταται ὁμοίως καὶ λαμβάνει μέρος εἰς τὰς συζητήσεις ἄνευ δικαιώματος ψήφου. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀπὸ αὐτῆς ἤδη τῆς Ἀποστολικῆς Συνόδου, καίτοι μετεῖχεν ὀλόκληρος ἡ κοινότης καὶ ἐγένετο «πολλὴ συζήτησις» (Πράξ. 15,7), εἰς ἣν ἔλαβον ἀδιακρίτως μέρος οἱ τε Ἀπόστολοι καὶ ὁ λαός, τὴν συζήτησιν ἐπεσφράγισαν, χρώμενοι τῷ διδακτικῷ αὐτῶν ἀξιῳματι, οἱ Ἀπόστολοι. Δι' ὃ τὸ ἱερὸν κείμενον τῶν Πράξεων τὰ ἐν τῇ Συνόδῳ θεσπισθέντα δόγματα χαρακτηρίζει ὡς «κεκριμένα» παρὰ τῶν Ἀποστόλων καὶ Πρεσβυτέρων (16,4). Κατὰ ταῦτα, ἀλάθητος τυγχάνει κατ' ἀρχὴν ἡ σύνοδος Ἐκκλησία, ἥτοι τὸ πλήρωμα κλήρου καὶ λαοῦ, ἐκ τοῦ ἀλαθήτου δὲ τούτου ἔπεται, ὅτι καὶ τὸ ὄργανον τῆς Ἐκκλησίας, ἥτοι ἡ ὁμοθυμία τῶν Ἐπισκόπων, ἐν Συνόδῳ ἢ ἐπὶ μέρους ἐνεργούντων, τυγχάνει ὡσαύτως ἀλάθητον... Πεδίον δὲ ἢ ἀντικείμενον τῆς ἀλαθῆτου τῆς Ἐκκλησίας ἐνεργείας ἀποτελεῖ μόνον ὅ,τι ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν αἰωνίαν καὶ ἀναλλοίωτον ἀλήθειαν τῆς Ἐκκλησίας, ἥτοι ὅ,τι ἀποτελεῖ τὰς περὶ τὸ δόγμα καὶ τὰ ἥθη ἀληθείας, καὶ δὴ ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς «τὸ πνεῦμα καὶ τὸ νόημα τῶν περὶ τὸ δόγμα καὶ τὰ ἥθη ἀληθειῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ διδασκαλίας» (σ. 154).

Κρίνοντας γενικῶς τὴν παροῦσαν μελέτην τοῦ ἀρχιμ. Σ. Χαρκιανάκι, παρατηροῦμεν ὅτι πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῇ εἰς αὐτόν, ὅτι πρῶτος κατάρθωσε νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ὁρθόδοξον Θεολογίαν εἰδικὴν μονογραφίαν περὶ τοῦ ἀλαθήτου τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὅποιον ἀνέπτυξεν εὐμεθόδως καὶ δι' ἐπιμελοῦς ἐρευνῆς τῶν πηγῶν καὶ τῆς ὑφισταμένης βιβλιογραφίας, κινήσει μετὰ πολλῆς ἀνέσεως ἐν αὐτῇ καὶ λαβὼν τὴν προσήκουσαν θέσιν ἔναντι τῶν μὴ συμβιβαστέων πρὸς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν ἑτεροδόξων ἀντιλήψεων.

I. N. Καρμίρης

Francis Dvornik¹, Byzance et la Primauté Romaine, Paris: Les Éditions du Cerf, 1964, pp. 161.

Τὸ θέμα τοῦ παρόντος βιβλίου τοῦ π. Φραγκίσκου Δβόρνικ εἶναι ὁ τρόπος, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ Ἐκκλησία τοῦ Βυζαντίου ἐξελάμβανε, κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς τῆς ἱστορίας τῆς, τὸ πρωτεῖον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης. Τὸ πρωτεῖον τοῦτο, ἰδίως ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῶν σχέσεων του πρὸς τὴν πολιτικὴν ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἐξουσίαν (σ. 7,20), ἐξετάζεται οὐχὶ ἀπὸ θεολογικῆς ἀλλὰ ἀπὸ ἱστορικῆς πλευρᾶς μόνον (σ. 19,22). Κατὰ γενικὸν κανόνα, ὁ σ. ὅταν παρουσιάζῃ τὰς περὶ τοῦ πρωτείου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης ἀντιλήψεις τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων δὲν φαίνεται νὰ ἐπεξηγῇ καὶ τὸν χαρακτήρα τοῦ πρωτείου, τὸν ὁποῖον ἀπέδιδον ἐν Βυζαντίῳ εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ρώμης, «ἐφόσον οὐδέποτε ἡρμηνεύθη κατὰ τρόπον σαφῆ» ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, κατ' αὐτόν (σ. 152). Πάντως ὡς ἐξάγεται

1. Idem, The Photian Schism, History and Legend, Cambridge: at the University Press, 1948. French edition, Le Schisme de Photius, Paris: Les Éditions du Cerf, 1950. Idem, The Idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of the Apostle Andrew, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1958. Idem, The Patriarch Photius in the Light of recent research, Munich, 1958.

Κριτικὴ ἐπὶ τοῦ πρώτου ἔργου ἀρκετὰ ἐκτενῆς ὑπὸ Θυατείρων Γερμανοῦ, Θεολογία 20 (1949) 164-179, 558-566, 750-757. 21 (1950) 125-131. Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς τρίτης μελέτης ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Μπόνη, Κρίσεις ἐπὶ τινῶν σημείων τῆς πολιτικῆς τοῦ Φωτίου, Ἀθῆναι, 1959. Ἴδε καὶ τὰς ἐπὶ τοῦ ἰδίου θέματος μονογραφίας εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, Φιλαρέτου Βαφείδου, Τὸ Πρωτεῖον τοῦ Πάπα Ρώμης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἐκκλησίας ἐξελισσόμενον, Θεσσαλονίκη, 1929, καὶ Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Τὸ Πρωτεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης, Ἀθῆναι, 1930, καὶ ἐν ἀνατύπῳ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι, 1964.

ἐξ ὠρισμένων σημείων τοῦ μετὰ χεῖρας βιβλίου (σ. 19-20, 21, 41, 71, 152, κ.ά.) καὶ ἐκ τῶν ἄλλων μελετῶν τοῦ ΡΚαθολικοῦ σ. οὗτος ὁμιλῆ περι πρωτείου φαίνεται νὰ ἐννοῇ τὴν ΡΚαθολικὴν ἀντίληψιν περι καθολικοῦ πρωτείου δυνάμεως τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης οὐχὶ ἐν τῇ Δύσει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς Ἐκκλησίας ἐπεκτεινομένου. Καλῶς ποιῶν ὅμως παρουσιάζει πάσας τὰς ἐν τῇ Χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεῖνους ἐμφανισθείσας ἐπὶ τοῦ κριτηρίου τῆς αὐθεντίας καὶ ἐπὶ τοῦ διοικητικοῦ συστήματος τῆς Ἐκκλησίας ἀπόψεις, δύο ἐκ τῶν ὁποίων ἀποτελοῦν τὴν βᾶσιν ὄλων τῶν ἄλλων. α') Ὁ ἀποστολικὸς χαρακτήρ μιᾶς ἐκκλησιαστικῆς ἑδρας (διὰ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς ὑπὸ ἐνὸς τῶν ἀποστόλων) καὶ β') Ὁ παράγων τῆς πολιτικῆς διαρρέσεως ἢ διοικήσεως τοῦ Ρωμαϊκοῦ ἢ Βυζαντινοῦ κράτους. Ὁ καθορισμὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὀργανώσεως συμφώνως πρὸς τὸν β' τοῦτον παράγοντα ἀρχίζει νὰ ἐπιτελῆται, κατὰ τὸν σ., ἀπὸ αὐτὸν τοῦτον τὸν ἀποστολικὸν αἰῶνα διὰ τῶν ἀποστόλων (σ. 23-25), γενόμενος δευτέρως καὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, παραμένων δὲ ἐν ἰσχύει ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ὁ παράγων τῆς ἀποστολικότητος τῆς ἑδρας, καὶ ἰδίως τῆς Ρώμης, τῆς μόνης τοιαύτης ἐν τῇ Δύσει, μὲ ὅλας τὰς μετέπειτα προσθεθείσας περι τοῦ πρωτείου τοῦ Πέτρου μεταξύ τῶν ἀποστόλων, περι χρῆματισεως αὐτοῦ ὡς πρώτου ἐπισκόπου Ρώμης καὶ μεταδόντος τὸ πρωτεῖον τοῦτο εἰς τοὺς διαδόχους του λεπτομερείας ἤρχισε νὰ τονίζηται ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς (σ. 23).

Ἀξιοσημεῖωτα εἶναι ὅσα λέγονται περι τῆς ἐπικρατούσης πολιτικῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ Βυζαντίῳ καὶ τῇ Δύσει κατὰ τὴν μελετωμένην περίοδον. Ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἐφηρμόζετο τὸ οὗτω, κατὰ τὸν σ. καλούμενον Χριστιανικὸν Ἑλληνιστικὸν πολιτικὸν σύστημα, ὅπερ «ἔβλεπεν ἐν τῷ Αὐτοκράτορι τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, σχεδὸν ἕνα ἐκπρόσωπον τοῦ Χριστοῦ» (σ. 18). Τοῦτο ἐγένετο ἀποδεκτὸν καὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, δὲν πρέπει δὲ νὰ ἐξομοιοῦται πρὸς τὸν καισαροπαπισμὸν (αὐτόθι). Αἱ ἀρχαὶ τοῦ πάπα Γελασίου (492-6) περι τῆς πληρότητος τῆς παπικῆς ἐξουσίας ἐναντι τῆς ἐξουσίας τοῦ αὐτοκράτορος θὰ ὀδηγήσουν ὀλιγον κατ' ὀλιγον εἰς τὴν ἀνάπτειν τῆς νέας παπικῆς θεωρίας περι τῆς ἀνωτερότητος τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας ἐπὶ τῆς πολιτικῆς τοιαύτης κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα (σ. 51-52).

Ὁ σ. ἀναλύει ἕνα πρὸς ἕνα τοὺς κανόνας τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, οἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν πρεσβείων τῶν πρώτων θρόνων, καὶ ἰδίως τῆς ΚΠόλεως. Τὴν ὑπὸ τῆς Ρώμης ἀπόρριψιν τοῦ ΚΗ' κανόνος τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (451) τὴν ἀποδίδει εἰς δύο τινὰ: α') τὴν προσάρτησιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ΚΠόλεως τῶν τριῶν διοικήσεων Πόντου, Ἀσίας καὶ Θράκης, καὶ β') τὴν ἔλλειψιν μνείας εἰς τὸν ὡς ἄνω κανόνα τῆς ἀποστολικῆς ἀρχῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης (σ. 37-50). Παραδέχεται ὅμως ὅτι ἡ Ρώμη, παρὰ τὰς ἐλαχίστας ἀντιδράσεις, ἐδέχετο τὴν Ἐκκλησίαν ΚΠόλεως δευτέραν εἰς τὴν σειρὰν τῶν πρεσβείων.

Ἀξίως προσοχῆς εἶναι ἡ διὰ μέσου τῶν σελίδων τοῦ βιβλίου τοῦτου παραθεσίς τῶν αἰτίων, τὰ ὁποῖα ἐπέφερον τὸν χωρισμὸν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἀπ' ἀλλήλων (σ. 9-20 κ. ἄ.) καὶ τῶν σημείων, ἅτινα ἐμποδίζουν τὴν ἑνωσιν αὐτῶν, κυριώτερον τῶν ὁποίων θεωρεῖται ἡ ἐπὶ τοῦ πρωτείου διαφορά. Τὰς δύο περιοχάς, ὅπου συνέζων καὶ συνευρίσκοντο οἱ ἀνατολικοὶ μετὰ τῶν δυτικῶν, δηλ. τὸ Ἀνατολικὸν Ἰλλυρικὸν καὶ τὴν Νότιον Ἰταλίαν μετὰ τῆς Σικελίας καὶ τοῦ Βικαριᾶτου τῆς Ραβέννης, τὰς ἀποκαλεῖ γεφυράς μεταξὺ τῶν δύο κόσμων (σ. 68, 80-2, 115, 150-4), ἡ καταστροφή τῶν ὁποίων ἐπέφερε δυσάρεστα ἀποτελέσματα.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ πατρὸς Δβόρνικ γενομένην ἀποκατάστασιν ἐντὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν κύκλων τῆς Δύσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Φωτίου Α', εὐκαιρία θὰ ἦτο ἡ μὴ χρησιμοποίησις ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ὅρου ἰσχυρίσματος τοῦ Φωτίου πρὸς δὴλωσιν τοῦ σχίσματος μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Τὰ ὀλίγα παραδείγματα τοῦ πρὸς τὴν Ρώμην, ὡς πρωτοθρόνου Ἐκκλησίας, ἐκκλήτου ἐκ τῆς Ἀνατολῆς μέχρι τοῦ ΙΑ' αἰῶ-

νος (σ. 71, 97, 98, 102, 108, κ.ά.) θὰ πρέπει νὰ θεωρηθῶσι μᾶλλον ὡς συνδεόμενα πρὸς τὸ πρωτεῖον τιμῆς, τοῦ ὁποῦ ἀπέλαυνεν ἡ Ρώμη ἐν τῇ Ἑνωμένῃ Ἐκκλησίᾳ, ὡς συμβαίνει καὶ μετέπειτα καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν μὲ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐντὸς τῆς Ὁρθοδοξίας.

Τὴν ἐν τῇ ΡΚαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἐμφανισθεῖσαν μεταρρυθμιστικὴν κίνησιν κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα τὴν θεωρεῖ ἀνεξάρτητον τῆς ἐκ τοῦ Κλουνιακοῦ προελθούσης τοιαύτης (σ. 116-7). Ἀπὸ τοῦ 1100 καὶ ἐξῆς οἱ Ὁρθόδοξοι πατριάρχαι τῆς Ἀντιοχείας διέμενον καὶ εἰς ἄλλα μέρη ἐκτὸς τῆς ΚΠόλεως, εἰς αὐτὴν τὴν Ἀντιόχειαν, εἰς τὴν Δαμασκὸν καὶ ἀλλαχοῦ (σ. 132-3). Εἰς τὴν βιβλιογραφίαν θὰ ἐπεθύμει ὁ ἀναγνώστης νὰ ἐβλεπε καὶ ἄλλα ἔργα Ὁρθοδόξων, ἐκτὸς τῶν ὀλίγων παρατιθεμένων ἐπὶ τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν θέματος.

Διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν σχέσεων καὶ τὴν ἐπ'ἀνένωσιν ἐν τῷ μέλλοντι ὁ σ. δίδει τὸν ἐξῆς χρυσοῦν ἀνόνα (τὴν στροφὴν πρὸς τὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ Δ'—ΙΑ' αἰῶνος) (σ. 154), πρὸς τὴν μελέτην δηλ. τῶν χρόνων τῆς Ἑνωμένης Ἐκκλησίας, εἰς τὰς μετὰ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν σχέσεις αὐτῆς καὶ ἐν τῇ Οἰκουμενικῇ Κινήσει, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὑποστηρίζει ἀδιστακτικῶς καὶ ἡ Ὁρθοδοξία. Μετὰ πολλῆς κατανοήσεως βλέπει ὁ Ὁρθόδοξος ἀναγνώστης τὴν μέθοδον ταύτην ἐφαρμοζομένην καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ ἐργασίας τοῦ π. Δβόρνικ, τὴν ἀντικειμενικότητα μεθ' ἧς ἐρευνᾷ καὶ κρίνει πρόσωπα καὶ γεγονότα, τὸσον τῆς Ἀνατολῆς ὅσον καὶ τῆς Δύσεως καὶ εὐχεται τὴν ἐμφάνισιν καὶ ἄλλων παρομοίας φύσεως ἔργων ἐντὸς τῶν κύκλων τῆς δυτικῆς θεολογίας καὶ ἱστορικῆς ἐπιστήμης.

Βασίλειος Θ. Σταυρίδης.

Septuaginta, Vetus Testamentum Graecum Auctoritate Societatis Litterarum Göttingensis editum. Vol. XII,2: Sapientia Iesu Filii Sirach. Edidit Joseph Ziegler, Göttingen, 1965, σελ. 368.

Παρὰ τὰς σημαντικὰς προόδους, τὰς ὁποίας ἔχει μέχρι τοῦδε σημειώσει ἡ παλαιοδιαθηκικὴ ἐπιστήμη, δὲν ἔχει ἐν τούτοις καταστῆ δυνατὴ ἡ συγκρότησις μιᾶς ἀπὸ πάσης πλευρᾶς ἀρτίας κριτικῆς ἐκδόσεως τοῦ κειμένου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης κατὰ τοὺς Ο'. Ἡ διαπίστωσις αὕτη δὲν πρέπει νὰ προκαλῆ ἐκπληξιν, διότι τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι κολοσιαιὸν καὶ ἀπαιτεῖ ἐναρκτικὰ καὶ γιγαντεῖους προσπάθειας, συνιστᾷ δὲ καὶ διὰ τοιαύτους αἰῶλους λόγους δυσχερέστατον ἐγχείρημα. Διὰ τοῦτο μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐτονίζετο, ὅτι δὲν ἔχει εἰσέτι φθάσει ὁ καιρὸς διὰ μιαν κριτικὴν ἐκδοσιν τῶν Ο', ἡ ὁποία νὰ ἱκανοποιῇ τὰς ἐπιστημονικὰς ἀνάγκας, καίτοι εἶχον τύχει ἐνθουσιᾶδος ὑποδοχῆς αἱ ἐκπονηθεῖσαι ὑπὸ τῶν R. Holmes and J. Parsons, C. Tischendorf, H. B. Swete κ. ἄ. Πρώτη σοβαρὰ προσπάθεια πρὸς πραγματοποιήσιν τοῦ ἄθλου τούτου δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ ἐν Cambridge ἀναληφθεῖσα ὑπὸ τῶν N. Brooke καὶ A. E. Mc Lean κ.ά., οἵτινες ἤρχισαν ἀπὸ τοῦ 1906 δημοσιεύοντες μεγάλην ἐκδοσιν, ὑπὸ τὸν τίτλον «The Old Testament in Greek». Δυστυχῶς τῷ 1940 διεκόπη αὕτη, δημοσιευθέντων τεσσάρων μόνον τόμων, ἐν οἷς περιελήφθησαν τὰ ἱστορικὰ βιβλία ἀπὸ τῆς Γενέσεως μέχρι τοῦ Γωβίτ. Συγχρόνως σχεδὸν πρὸς τὸ Cambridge ἐκινήθη δραστηρίως καὶ τὸ Göttingen, ἔνθα ὑπὸ τοῦ P. de Lagarde προπαρασκευάσθη μία σπουδαία κριτικὴ ἐκδοσις, τεθεῖσα ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Gesellschaft der Wissenschaften in Göttingen καὶ ὑπ' αὐτῆς ἀνατεθεῖσα τῷ 1907 εἰς τὸν A. Rahlfs. Μετὰ μακρὰν προετοιμασίαν, ἀπαιτηθεῖσαν ἐκ τῶν δυσυπερβλήτων δυσχερειῶν τὰς ὁποίας παρουσίαζε τὸ μέγα ἐγχείρημα, ἐκυκλοφόρησαν κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν τὰ ἐξῆς βιβλία: Ψαλτήριον μετὰ τῶν ψδῶν (1931) ὑπὸ Rahlfs, Α' Μακκαβαίων (1936) ὑπὸ W. Kappler, Ἡσαίας (1939), Δωδεκαπρόφητον (1943), Ἰεζεκιήλ (1952), Δανιήλ (1954), Ἱερεμίας, Βαρούχ, Θρηνοὶ Ἐπιστολῇ Ἱερμίου (1957) ὑπὸ J. Ziegler, Β' Μακκαβαίων (1959) ὑπὸ Kappler καὶ R. Hanhart, Γ' Μακκαβαίων (1960) ὑπὸ Hanhart, Σοφία Σολομώντος (1962) ὑπὸ Ziegler.

Προηγουμένως, εἰς στενώτερα πλαίσια καὶ οἰονεὶ δοκιμαστικῶς, εἶχον ἐκδοθῆ ἡ Ρουθ (1922) καὶ ἡ Γένεσις (1926) ὑπὸ τοῦ Rahlfs, ὅστις ἐδημοσίευσεν ἐν συνεχείᾳ καὶ μικρὰν κριτικὴν ἐκδοσιν ὀλοκλήρου τῆς Π. Διαθήκης, διὰ τὰς γενικὰς μόνον ἀνάγκας, μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του (1935). Ἡδὴ ἡ μεγάλη ἐκδοσις συνεχίζεται ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς ἐβραϊστικολόγου Ziegler, ὅστις προσφάτως ἐδημοσίευσε καὶ τὸ βιβλίον τῆς Σοφίας Σειράχ.

Τὸ ἔργον ἀρχεται διὰ ἀκριβῆς εἰσαγωγῆς (σελ. 1-121), ἐν τῇ ὁποίᾳ παρέχονται πλεῖσται λεπτομέρειαι, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ ἐπακολουθοῦντος κειμένου γενομένην κριτικὴν ἐργασίαν. Ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ ὁ συντάκτης ὁμιλεῖ περὶ τῶν μαρτύρων τοῦ κειμένου καὶ ἐν ἀρχῇ τῶν ἐλληνικῶν. Ἐνταῦθα ἀναφέρονται οἱ μεγαλογράμματοι κώδικες A B C S V (σελ. 7) καὶ πλῆθος μικρογραμμάτων (σελ. 7-10), τὰ ἀποσπάσματα τῶν παπύρων κλπ. (σελ. 10-13). Ἀκολουθοῦν αἱ παλαιαὶ μεταφράσεις καὶ δὴ ἡ Vetus Latina (σελ. 13-29), ἡ κοπτικὴ (σελ. 29-30), αἱ συριακαὶ (σελ. 31), ἡ αἰθιοπικὴ (σελ. 31-33), ἡ ἀρμενικὴ (σελ. 33-37) καὶ ἡ ἀραβικὴ (σελ. 37). Αὗται ὀρθῶς λαμβάνονται ὑπ' ὄψει, διότι συμβάλλουν—κυρίως δὲ ἡ Peshitto καὶ ἡ Vetus Latina—εἰς τὴν διόρθωσιν πολλῶν χωρίων τῆς Σοφίας Σειράχ, τὰ ὁποῖα, ὡς ἔχει διαπιστωθῆ, ἀπεδόθησαν κακῶς ὑπὸ τῶν Ο'. Ἡ χρῆσις τῶν ξένων τούτων μεταφράσεων ἐὰν ἐνδείκνυται εἰς ἄλλας περιπτώσεις, ἐνταῦθα ἐπιβάλλεται, τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον τὸ ἐλληνικὸν κείμενον ἐνιαχοῦ οὐ μόνον τυγχάνει ἀσαφὲς καὶ δυσνόητον, ἀλλὰ παρασύρει καὶ εἰς σοβαρὰς παρανοήσεις καὶ παρεξηγήσεις. Ἐν συνεχείᾳ παρατίθεται ὡς χρήσιμος καὶ ἡ οὕτω καλουμένη ἔμμεσος παράδοσις, τὴν ὁποίαν συνιστοῦν τὰ πατερικὰ χωρία. Ἡ ἰδέα τῆς χρησιμοποίησεως καὶ τούτων εἶναι ὡσαύτως ἀπολύτως ἐπιτυχῆς, διότι ἡ σπουδαιότης των διὰ τὴν κριτικὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐλληνικῆς Βίβλου τυγχάνει ἀναμφισβήτητος. Πλὴν τῶν χειρογράφων χρησιμοποιοῦνται καὶ αἱ ἔντυποι ἐκδόσεις τοῦ κειμένου (σελ. 40-53). Ἐξ αὐτῶν λαμβάνονται ὑπ' ὄψει μόνον αἱ σπουδαιότεραι. Ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τῆς εἰσαγωγῆς γίνονται κατὰτάξις τῶν μαρτύρων τοῦ κειμένου. Οὕτω παρατίθενται οἱ μεγαλογράμματοι κώδικες B-S A C V (σελ. 53-56), οἱ μικρογράμματοι (σελ. 56-57), ἡ ἀναθεώρησις τοῦ Ὀριγένους (σελ. 57-63) καὶ ἡ τοῦ Λουκιανοῦ (σελ. 64-69). Ὡσαύτως ἐξετάζεται ἡ παράδοσις τοῦ κειμένου ὡς ὅλου (σελ. 69-80) καὶ τὸ ἐβραϊκὸν ὡς ὑπόβαθρον τῶν Ο' (σελ. 81-84). Τὸ τρίτον κεφάλαιον συνιστοῦν ζητήματα ὀρθογραφίας, ἐξονυχιστικῶς ἐπισημαινομένων τῶν διαφορῶν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς γραφῶν (σελ. 84-112). Τὴν ὅλην εἰσαγωγικὴν ἐργασίαν κατακλείουν πίνακες συντημήσεων καὶ σημείων χρησιμοποιηθέντων ἐν αὐτῇ (σελ. 113-121). Ταῦτα δὲ εἶναι πολυάριθμα, ὥστε καταλαμβάνουν θέσιν ἰδίῳ, τοῦ κατὰ σειρὰν τετάρτου, κεφαλαίου. Ὡς ἀντιλαμβάνεται ὁ ἀναγνώστης, ἡ παράθεσις τοῦ μεγάλου τούτου ἀριθμοῦ σημείων φανεραίνει τὴν χρησιμοποίησιν καὶ πολλῶν χειρογράφων. Καὶ θὰ πρέπει ἐνταῦθα νὰ διδῆται καὶ νὰ ἐξάρη τὴν καταπλήσσοσαν ἱκανότητα, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὁ ἐκδότης, κατορθώσας νὰ δαμάσῃ τὸ ἐκτεταμένον τοῦτο ὄγκον.

Μετὰ τὴν διεξοδικὴν εἰσαγωγὴν παρατίθεται τὸ κείμενον, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ προλόγου. Ὁ πρόλογος οὗτος, προερχόμενος, ὡς γνωστὸν, ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ μεταφραστοῦ, δὲν ἀνήκει εἰς τὸ βιβλίον καὶ συνήθως δὲν θεωρεῖται ὡς «κανονικὸν» τμῆμα αὐτοῦ. Εἶναι ἐν τούτοις λίαν ἐνδιαφέρον, πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διὰ τὰς ἐν αὐτῷ παρεχομένας πληροφορίες, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν συγγραφέα καὶ τὸν τόπον καὶ χρόνον τῆς μεταφράσεως. Μαρτυρεῖται δ' ἐν αὐτῷ τὸ πρῶτον ἢ τριμερῆς διαίρεσις τοῦ ἰουδαϊκοῦ κανόνος («ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται καὶ τὰ λοιπὰ τῶν βιβλίων»). Τὸ κείμενον καταλαμβάνει μεγάλῃν ἔκτασιν ἐν τῷ βιβλίῳ (σελ. 123-368) καὶ τοῦτο διότι παρατίθεται ἐπὶ ἐκτάσεως ἐνὸς μόνου τρίτου περιποῦ ἐκάστης σελίδος. Ὁ ὑπόλοιπος χώρος κατέχεται ὑπὸ τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος, ἐν τῷ ὁποίῳ εἰρημνία πολλὰ παραλλάγαι, προερχόμενα ἐκ τοῦ ὡς ἀνω χρησιμοποιηθέντος πλουσίου ὕλικου. Δὲν χρειάζεται νὰ τονισθῆ, ὅτι ἡ χρησιμοποίησις τοσοῦτων χειρογράφων καθιστᾷ τὴν ἐργασίαν ἐξαιρετικῶς ἐπιμοχθον, ἐὰν μάλιστα ληφθῆ ὑπ' ὄψει, ὅτι ὁ ἐκδότης

δὲν ποιεῖται ἀπλῆν, οἷονεὶ μηχανικὴν, χρῆσιν τούτων, ἀλλὰ προβαίνει καὶ εἰς λεπτοὺς κριτικούς ἐν προκειμένῳ χαρακτηρισμοὺς (βλ. π.χ. σελ. 59-63, 65-69), οἵτινες προϋποθέτουν λεπτομερῆ ἔρευναν.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Ziegler ἐκπονηθεῖσα θαυμασία αὐτῆ ἐργασία ἀσφαλῶς θὰ τύχη τῆς δεοῦσης προσοχῆς ἐκ μέρους καὶ τῆς ἐκκλησίας, λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς ἰδιοτύπου θέσεως, τὴν ὁποῖαν ἡ Σοφία Σειράχ κατέχει ἐν αὐτῇ. Ὡς γνωστὸν, τὸ βιβλίον τοῦτο ἐγράφη πρωτοτύπως ἐβραϊστὶ καὶ διεσώθη διὰ τῆς ἐλληνικῆς μεταφράσεως, ἥτις ἐπέχει θέσιν πρωτοτύπου, διότι τοῦτο ἐθεωρεῖτο ἀπολεσθέν. Πρὸ πολλῶν δ' ἐτῶν ἀνευρέθη κατὰ μέγα μέρος τὸ ἐβραϊκὸν πρωτότυπον ἐκ χειρογράφου τοῦ μεσαίωνος¹. Μετὰ τὴν γενομένην ἀνακάλυψιν προβάλλεται ἐπιτακτικῆ ἢ ἀνάγκη τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ πρωτοτύπου. Ἀλλὰ τὸ ἀνευρεθὲν ἐβραϊκὸν τυγχάνει σημαντικῶς διάφορον τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ δὲν δύναται νὰ ὑποκαταστήσῃ τοῦτο, ὅπερ παραμένει τὸ ἐπίσημον κείμενον τῆς ἐκκλησίας. Οὕτως ἢ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ θέσις τοῦ ἐλληνικοῦ κειμένου πλεονεκτεῖ ἔναντι τῆς τοῦ πρωτοτύπου ἐβραϊκοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ, ὡς ἤδη ἐλέχθη, οὐδὲ τὸ ἐλληνικὸν κείμενον ἔχει καλῶς διασωθῆ, ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ κριτικὴ αὐτοῦ ἀποκατάστασις. Καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἡ προσφορά τοῦ Ziegler εἶναι ἀνεκτιμητος. Διὰ τοῦτο ὀφείλει τις νὰ εὐχῆται, ὅπως μετὰ τῆς αὐτῆς φιλοπονίας συνεχισθῆ ἢ ἀναληφθεῖσα προσπάθεια, ὥστε συντόμως νὰ ὀλοκληρωθῆ τὸ ἔργον. Τούτου δὲ κατορθομένου, θὰ ἀποκτήσῃ ἡ Ὁρθόδοξος ἐκκλησία τὸ κριτικῶς ἀποκατεστημένον ἐπίσημον τῶν Ὁ' κείμενον αὐτῆς. Καὶ ἐφ' ὅσον ἡ ἐλληνικὴ θεολογία δὲν δύναται, τουλάχιστον ἐπὶ τοῦ παρόντος, νὰ ἐκπονήσῃ ἰδίαις δυνάμεσι παρόμοιον ἔργον, διότι τοῦτο τυγχάνει δυσκατόρθωτον δι' αὐτὴν, ἔχουσαν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκφράσωμεν τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν πρὸς τοὺς ἀκαμάτους ἐκείνους ἐπιστήμονας, οἵτινες ἔχουν ἀφιερῶσει τὴν ζωὴν των εἰς τὴν ἔρευναν καὶ προβολὴν τοῦ θησαυροῦ τούτου τῆς Ὁρθοδόξου ἐκκλησίας. Ἄς ἐλπίσωμεν δέ, ὅτι καὶ αἱ θεολογικαὶ δυνάμεις τῆς χώρας ἡμῶν θὰ δυνηθοῦν ὀψέποτε νὰ ἀποδυθοῦν εἰς μίαν γενναίαν προσπάθειαν ἐκπονήσεως ἐλληνικῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν Ὁ', ἐκπληροῦσαι οὕτως ἐπιβαλλόμενον χρέος πρὸς τὸ ἔθνος καὶ ἐπικουροῦσαι τῇ ἐκκλησίᾳ, εἰς ἐνδεχομένην διόρθωσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀναγνωσμάτων τῆς Π. Διαθήκης.

Παναγ. Ν. Σιμωνῆς
Ἐντεταλμένος Ὑφηγητῆς
ἐν τῷ Πάνεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης

Edgar Hennecke—Wilhelm Schneemelcher: Neutestamentliche Apokryphen II. Band. 3η πλήρως νεοεπεξεργασθεῖσα ἐκδοσις Apostolisches — Apokalypsen und Verwandtes. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen 1964. (Γερμ. μάρκα 43).

Πέντε ὀλόκληρα ἔτη παρῆλθον ἀπὸ τῆς τρίτης συμπληρωμένης ἐκδόσεως τοῦ πρώτου τόμου τῆς γερμανικῆς μεταφράσεως τῶν ἀποκρύφων Εὐαγγελίων τῆς Κ.Δ.. Περὶ τοῦ τόμου αὐτοῦ ἐγράψαμεν σχετικῶς ἐν τῇ «Θεολογία» (1960, σελ. 172-73).

Ἦδη ἐκυκλοφόρησε καὶ ὁ δεῦτερος τόμος, ἐν ᾧ περιέχονται αἱ ἀπόκρυφοὶ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων καὶ αἱ Ἀποκαλύψεις μετὰ τῶν συναφῶν παραλλήλων. Αἱ μεσολαβήσασαι ἀπὸ τοῦ 1924 μεγάλαὶ πρόοδοι καὶ ἀνακαλύψεις νέων κειμένων τοῦ 2ου καὶ 3ου αἰ. μ.Χ. συνετέλεσαν πολὺ εἰς τὸν ἐμπλουτισμὸν τῆς μετὰ χειρᾶς ἐκδόσεως, τὴν ὁποῖαν ἐπεμελήθη ὁ καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνικοὺς θεολογικοὺς κύκλους γνωστὸς Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βόννης κ. W. Schneemelcher, ὅστις καὶ προλογίζεται ἀμφοτέροις τοὺς τόμους.

1. Λεπτομερείας ἐπ' αὐτοῦ βλ. παρὰ Π. Σιμωνῆς, Σύντομος εἰσαγωγή εἰς τὴν βιβλικὴν ἐβραϊκὴν γλῶσσαν καὶ ἀρχαιολογίαν, Θεσσαλονίκη, 1964, σελ. 12, ὑποσημ. 26.

Ὁ παρὼν τόμος εἶναι συνέχεια τοῦ προηγουμένου, ὑποδιαιρεῖται δὲ εἰς δύο μέρη. Τὸ πρῶτον ἀναφέρεται εἰς τὰ ἀπόκρυφα, τὰ σχετιζόμενα πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν Ἀποστόλων (σελ. 1-404). Μετὰ τὰς λίαν διαφωτιστικὰς καὶ κατατοπιστικὰς εἰδικὰς εἰσαγωγὰς ὑπὸ τοῦ ἐκδότου καὶ τῶν συνεργατῶν αὐτοῦ παρατίθενται ἐν μεταφράσει τὰ κάτωθι ἀποστολικά ψευδεπίγραφα κείμενα. 1. Τὸ κήρυγμα Πέτρου, 2. Τὰ κηρύγματα Πέτρου, 3. Ἡ πρὸς Λαοδικεῖς Ἐπιστολή, 4. Ἡ ἀπόκρυφος ἀλληλογραφία Σενέκα καὶ Παύλου, καὶ 5. Ἐπιστολή πρὸς (ψευδο) Τίτον. Μετὰ μακρὰν εἰσαγωγὴν τοῦ ἐκδότου καὶ ἐνὸς τῶν συνεργατῶν τοῦ ἀκολουθεῖ ἡ παράθεσις Ἀποστολικῶν Ἱστοριῶν τοῦ 2ου καὶ 3ου αἰ., ἧτις ἔχει ὡς ἀκολουθίως: 1. Πράξεις Ἰωάννου, 2. Πράξεις Πέτρου, 3. Πράξεις Παύλου, 4. Πράξεις Ἀνδρέου, καὶ 5. Πράξεις Θωμᾶ. Ἐν συνεχείᾳ παρατίθενται τὰ ψευδοκλημέντια καὶ αἱ μεταγενέστεραι Πράξεις τῶν Ἀποστόλων καὶ μαθητῶν αὐτῶν.

Τὸ δεύτερον μέρος περιέχει τὰς Ἀποκρύφους Ἀποκαλύψεις καὶ τὰ συγγενῆ πρὸς αὐτὰς κείμενα (σελ. 405-625). Κατόπιν μιᾶς πολυσελίδου λίαν διαφωτιστικῆς εἰδικῆς εἰσαγωγῆς περὶ Ἀποκαλύψεων, Σιβυλλῶν καὶ Προφητείας ἀκολουθοῦν τὰ ἐξῆς κεφάλαια. 1. Τὰ Ἀποκαλυπτικά βιβλία τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς, 2. αἱ ἀποκαλυπτικαὶ προφητεῖαι τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, 3. αἱ μεταγενέστεραι ἀποκαλύψεις, καὶ 4. ἐν εἰδει παραρτήματος ψαλμὸς τῶν Ναασσηνῶν καὶ 42 ἔμμετροι ὄδαί τοῦ Σολομώντος.

Τέλος τὸ ὅλον ἔργον κλείει διὰ δύο πινάκων, ἐνὸς τῶν ἀγιογραφικῶν χωρίων κατ' ἐκλογὴν (σελ. 626-631) καὶ ἐτέρου ὀνομάτων καὶ πραγμάτων (σελ. 632-661).

Τὸ δίτομον τοῦτο ἔργον τῶν Καινοδιαθηκικῶν Ἀποκρύφων τῶν Hennecke-Schneemelcher κατέστη πράγματι μνημειῶδες καὶ ὅσοι τῶν Ἑλλήνων Θεολόγων, Φιλολόγων κ.λ.π. θὰ εἶχον ἐνδιαφέροντα διὰ τὴν ἀπόκρυφον φιλολογίαν τὴν ἀναφερομένην εἰς τὴν Κ.Δ. δὲν δύναται νὰ ἀγνοήσουν τὴν μετὰ χεῖρας ἔκδοσιν, τὴν ὁποίαν καὶ συνιστῶμεν θερμότερα εἰς τοὺς γερμανομαθεῖς καὶ ἀγγλομαθεῖς.

Σ. Νανάκος

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΜΕΡΙΜΝΗΣ

Ἡ σύγχρονος κατεύθυνσις τῆς Ποιμαντικῆς Θεολογίας. (Βιβλιογραφία)

Πιθανῶς ἡ βᾶσις τῆς νέας αὐτῆς ἐπιστήμης νὰ εὑρίσκειται εἰς τὴν ἰδέαν τὴν ὁποίαν διατυπώνει ὁ Paul Tillich ὅταν λέγῃ: «Ἡ θεολογία κινεῖται ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω μεταξὺ δύο πόλων, τῆς αἰωνίου ἀληθείας καὶ τοῦ θεμελίου αὐτῆς ἀφ' ἐνὸς, καὶ τῆς παρουσίας πραγματικότητος ὑπὸ τῆς ὁποίας ἡ αἰωνία λαμβάνεται ἀφ' ἐτέρου, «καὶ συνεχίζων ἐκφράζει τὴν ἀποψιν ὅτι ἡ ἀδυναμία τῆς θεολογίας νὰ ἀντιμετώπισῃ καὶ νὰ ἰκανοποιήσῃ τὰς τρεχούσας πνευματικὰς ἀνθρωπίνους ἀνάγκας ἀποτελεῖ ἀπαράδεκτον ἀνεπάρκειαν αὐτῆς καὶ εἶναι ἀποδείξις τῆς ἀποτυχίας τῆς νὰ εκπληρώσῃ τὴν ἀποστολὴν τῆς. Εἶναι δὲ ἡ πρακτικὴ θεολογία ἐκεῖνη ἡ ὁποία δύναται νὰ γίνῃ ἡ γέφυρα μεταξὺ τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀνάγκης καὶ γενικῶς καὶ εἰς τὰς εἰδικὰς περιπτώσεις. Εἰς τὴν προσπάθειάν του νὰ συνδέσῃ τοὺς δύο αὐτοὺς πόλους ὁ πρακτικὸς θεολόγος, πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦσῃ: 1) τὴν σύγχρονον γνῶσιν περὶ τῆς γενικῆς ψυχολογικῆς καὶ κοινωνιολογικῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας, 2) μιᾶν πρακτικὴν καὶ θεωρητικὴν κατανόησιν τῆς ψυχολογικῆς καὶ κοινωνιολογικῆς καταστάσεως τῶν ἐπὶ μέρους ομάδων καὶ 3) τὴν γνῶσιν τῶν πολιτιστικῶν ἐπιτευγμάτων καὶ προβλημάτων αὐτῶν, ἐντὸς τοῦ κύκλου τοῦ ἰδιαιτέρου των ἐνδιαφέροντος, παιδείας, τέχνης, μουσικῆς, ἱατρικῆς, κ.λ.π.

Πράγματι τὰ σύγχρονα ἐπιτεύγματα τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς ψυχιατρικῆς, καθὼς ἐπίσης καὶ τῆς κοινωνιολογίας, παρέχουν εἰς τὸν πρακτικὸν θεολόγον ἔξοχα μέσα διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν συγχρόνων ἐπ' ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν. Δίδουν εἰς αὐτὸν τὴν δυνατότητα, ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ κατανοήσῃ ἑαυτὸν καὶ νὰ ἀνακαλύψῃ τὰς πραγματικὰς του ἐπιδιώξεις,

ἀφ' ἑτέρου τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ πλησιάσῃ τὸν ὑποφέροντα ἄνθρωπον καὶ παραμερίζων τὰ παρεμβαλλόμενα φράγματα εἰς τὴν ἐπικοινωνίαν τῶν ψυχῶν των νὰ τοῦ μεταδώσῃ εἰς τὴν γλῶσσαν, τὴν ὅποιαν δύναται πράγματι νὰ κατανοήσῃ, τὸ μήνυμα τῆς λυτρώσεως.

Χωρὶς τὴν βοήθειαν αὐτῶν τῶν συγχρόνων ἐπιτευγμάτων, ὁ μὲν ποιμὴν δὲν θὰ ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀντιληφθῇ ὅτι ἡ δραστηριότης του, καίτοι ἔχει τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν ἱεραποστολῆς ἀγάπης, εἶναι πράγματι προῖον ἀπωθημένης ἐμπαθείας, αἰσθήματος ἐνοχῆς, φόβου, ἀνασφαλείας ἢ ἀμαρτωλῆς ἐπιθυμίας, ὁ δὲ ποιμενόμενος ὅτι ἡ ἄρνησις του νὰ δεχθῇ τὴν προσφορὰν τῆς χάριτος εἶναι προβολὴ ἀσυνειδήτου ἀμύνης κατὰ ὑποτιθεμένης ἀπειλῆς.

Ἡ νέα αὕτη ἐπιστημονικὴ κατεύθυνσις ἀποδοκιμάζει ἀπολύτως καὶ θεωρεῖ ἐπιστημονικῶς ἀπαράδεκτον καὶ παρωχημένην οἰανδήποτε ἀφ' ὑψηλοῦ διατύπωσιν θεωριῶν καὶ ἀπαιτεῖ ὅπως τὸσον ἡ ἔρευνα ὅσον καὶ ἡ διδασκαλία εἶναι ἀπολύτως συνδεδεμένα μετὰ τὴν ἄμεσον ποιμαντικὴν πεῖραν διδάσκοντος καὶ διδασκόμενου, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀποκλειστικῶς πρέπει νὰ βασίζονται ἀμφότεροι.

Ἀπαραίτητον μέρος τῆς διδασκαλίας τῆς ἐπιστήμης θεωρεῖται καλῶς ὀργανωμένη κλινικὴ ἐξάσκησις γινομένη ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπιστημονικὴν παρακολούθησιν εἰδικῶν ἐπιτηρητῶν.

Τάσις τῆς «Ψυχολογίας τῆς Ποιμαντικῆς Μερίμνης» εἶναι νὰ ἀνταποκριθῇ ἀπολύτως εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Χριστοῦ γενομένην περιγραφὴν τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου διὰ τῆς ἀναγνώσεως εἰς τὴν συναγωγὴν τῆς Ναζαρετ τοῦ γνωστοῦ ἐκ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου χωρίου: «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ ἔνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελισασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρῦσαι αἰχμαλώτους ἄφεςιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, ἀποστεῖλαι θερασμένους ἐν ἀφέσει, κηρῦσαι ἑναυτὸν Κυρίου δεκτόν».

Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς, ἐντὸς τοῦ γενικωτέρου κλάδου τῆς «Ψυχολογίας τῆς Ποιμαντικῆς Μερίμνης», ἀνεπτύχθησαν πλεῖστοι εἰδικώτεροι κλάδοι, ὡς ὁ κλάδος τῆς «δι' ἀμέσου προσωπικῆς ἐπαφῆς ἀτομικῆς ποιμαντορικῆς καθοδηγήσεως», ὁ ὁποῖος ἔχει λάβει τοιαύτην ἀνάπτυξιν ὥστε νὰ εἶναι ἀπαραίτητος ἢ ἀφιέρωσις εἰδικοῦ ἄρθρου εἰς αὐτόν.

Ἐκτὸς ὅμως τούτου καλλιεργήθησαν ἐπίσης ὡς εἰδικώτεροι κλάδοι, «τὸ ποιμαντικὸν ἔργον εἰς τὴν οἰκογένειαν», «ἡ ποιμαντικὴ διακονία εἰς τὸ νοσοκομεῖον», «ἡ ποιμαντικὴ διακονία τῶν πενθούντων», «τῶν ἐτοιμοθανάτων», «τῶν εἰς εἰδικὰς περιστάσεις εὐρισκομένων» κ.ἄ.

Τὸσον οἱ Προτεστάνται ὅσον καὶ οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ ἐπεδόθησαν μετὰ πολλοῦ ζήλου εἰς τὴν καλλιέργειαν καὶ χρησιμοποίησιν εἰς τὴν πράξιν τῶν νέων αὐτῶν ἐπιστημονικῶν ἐπιτευγμάτων, εἶναι δὲ σύνθητες διὰ τοὺς Προτεστάντας πάστορας νὰ υποβάλλωνται εἰς δύο καὶ πολὺ συχνὰ περισσοτέρων ἐτῶν ποιμαντικὰς σπουδὰς.

Ἐξ ἄλλου ὑπὸ τῆς Ρώμης εἰσῆχθη τελευταίως ἐκτὸς τῶν κανονικῶν θεολογικῶν σπουδῶν τῶν ἡμερησίων ἐν ἐπὶ πλέον ἔτος ποιμαντικῶν σπουδῶν.

Μέγα πλῆθος ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφερουσῶν μελετῶν ἔχει γραφῆ, πλεῖστα δὲ περιοδικὰ ἐκδίδονται τὸσον ὑπὸ τῶν Προτεστάντων ὅσον καὶ ὑπὸ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν, ὥστε καὶ ἀπλῆ ἀρίθμησις αὐτῶν νὰ εἶναι ἀδύνατος.

Μόνον δι' ἀμυδρὰν κατατόπισιν τοῦ ἀναγνώστου παρατίθενται κατωτέρω σύντομοι περιγραφαὶ μερικῶν ἀντιπροσωπευτικῶν ἔργων καὶ τῶν συγγραφέων των μὴ ἀκολουθουμένης χρονολογικῆς σειρᾶς.

Seward Riltner: Preface to Pastoral Theology (Πρόλογος εἰς τὴν Ποιμαντικὴν Θεολογίαν). New York—Nashville USA 1958, Abingdon Press.

Εἶναι ἡ θέσις αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, λέγει ὁ συγγραφεὺς, ὅτι ἡ ποιμαντικὴ θεολογία εἶναι ἓνας σοβαρὸς θεολογικὸς κλάδος, προκύπτων ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ἔργου τῆς χριστια-

νικῆς διαποιμάνσεως τὸ ὁποῖον εἶναι τόσον σπουδαῖον ὅσον καὶ ἡ βιβλική, δογματικὴ καὶ ἱστορικὴ θεολογία.

Ἐπάρχουν πέντε λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους ἡ μελέτη τῆς ποιμαντικῆς θεολογίας εἶναι σπουδαία σήμερον. Πρῶτος εἶναι ἡ εἰδικὴ φύσις καὶ ἔκτασις τῆς ἀνάγκης διαποιμάνσεως εἰς τὰς ἡμέρας μας. Δεύτερος εἶναι ἡ ἀνάπτυξις νέων γνώσεων, νέων μέσων, καὶ νέων ἐπαγγελμάτων, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ συνεισφέρουν πολλὰ εἰς τὸ ἔργον τῆς βοήθειας καὶ θεραπείας τῶν πασχόντων. Τρίτον ἡ ποιμαντικὴ θεολογικὴ σπουδὴ εἶναι ἐξαιρετικὰ σημαντικὴ διότι ἄνευ αὐτῆς αἱ ποιμαντικαὶ πράξεις καίτοι πολλαὶ καὶ ἀξιόλογοι δὲν διαφωτίζουν τὴν περὶ πίστεως ἀντίληψίν μας. Τέλος ἡ σπουδὴ τῆς ποιμαντικῆς θεολογίας εἶναι ἐξαιρετικῆς σημασίας λόγῳ τῆς ἰδιορρυθμίας τοῦ ψυχολογικοῦ καὶ διανοητικοῦ κλίματος τῆς ἐποχῆς μας καὶ τῆς ἐκδηλουμένης ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας γενικῆς θεολογικῆς ἀναβιώσεως.

Ὁ Seward Hiltner εἶναι καθηγητὴς τῆς θεολογίας καὶ προσωπικότης εἰς τὸ Princeton Theological Seminary καὶ σύμβουλος εἰς τὸ Menninger Foundation. Πρεσβυτεριανὸς πάστορ, ἔχει λάβει διδακτορικὸν δίπλωμα ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιον τοῦ Σικάγου. Εἶναι συγγραφεὺς καὶ πολλῶν ἄλλων ἀξιολόγων ἔργων. (Βλέπε κατωτέρω).

Paul E. Johnson: Psychology of Pastoral Care. (Ψυχολογία τῆς Ποιμαντικῆς Μερύμνης). New York-Nashville U.S.A. 1953, Abingdon Press.

Ὁ καθ. Johnson λαμβάνει τὴν ὕλην τοῦ ἔργου του ἐκ τοῦ πλούτου τῆς ἐμπειρίας του ὡς διδασκάλου καὶ καθοδηγητοῦ καὶ τῆς βαθεῖας γνώσεώς του περὶ τῆς παλαιότερας καὶ συγχρόνου φιλολογίας εἰς τὴν ψυχολογίαν καὶ τὴν ψυχολογικὴν ἔρευναν. Μεταχειρίζεται κάθε φράσιν τῆς ποιμαντικῆς ψυχολογίας με βαθεῖαν κατανόησιν, με πλήρη ἐκτίμησιν τοῦ ἀτόμου καὶ ἀπόλυτον αἰσιοδοξίαν. Μεταξὺ τῶν θεμάτων τὰ ὁποῖα ἐξετάζει εἶναι: Ἡ προσωπικότης τοῦ ποιμένος. Ἡ ἡγεσία ὁμάδος. Θεολογία καὶ Ψυχολογία τῆς Ποιμαντικῆς ἐπισκέψεως. Ἐπιστήμη τῆς δι' ἀμέσου προσωπικῆς ἐπαφῆς ποιμαντικῆς καθοδηγήσεως. Πίστις καὶ διανοητικὴ ὑγεία τῆς οἰκογενείας. Ψυχολογικὰ καὶ θρησκευτικὰ προβλήματα τῶν ἀγάμων, τῶν διεζευγμένων καὶ τῶν χηρευόντων. Ὁ ρόλος τοῦ ποιμένος εἰς τὴν θεραπείαν τοῦ φυσικῶς καὶ συναισθηματικῶς ἀσθενοῦς. Ψυχολογικὰ προβλήματα συνδεόμενα με τὸν θάνατον. Ἡ ἐργασία εἰς τὴν κοινότητα — οἱ πειρασμοί, οἱ κίνδυνοι καὶ ἡ δυναμένη νὰ προκύψῃ οἰκοδομή.

Ὁ Paul Johnson ὁ ὁποῖος εἶναι τώρα ἐπίτιμος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βοστώνης, ἐδίδαξε ἀπὸ τοῦ 1924 εἰς τὸ Brown University, Providence, Rhode Island, West China Union University, Chengtu, China καὶ Morningside College Sioux City Iowa. Ὁ καθ. Johnson ἔχει ἐκδόσει ἐπίσης τὰ βιβλία Psychology of Religion καὶ Personality and Religion.

Seward Hiltner: The Christian Shepherd. (Ὁ Χριστιανὸς ποιμὴν). New York -Nashville 1959, Abingdon Press.

«Ποιμαίνειν» εἶναι ἕνας ὅρος συμπεριλαμβάνων τὴν τρυφεράν καὶ ἐμφροντιν μέριμναν τὴν ὁποῖαν ἡ ἐκκλησία καὶ οἱ ὑπηρετοῦντες αὐτὴν πρέπει νὰ ἐκδηλώνουν πρὸς ὅλους τοὺς ἐν ἀνάγκῃ εὐρισκομένους ἀνθρώπους, εἶναι μία μεταφορὰ τὴν ὁποῖαν ὁ καθ. Hiltner προσπαθεῖ νὰ ἀναβιώσῃ διὰ τὴν ἐποχὴν μας. Εἰς τὸ βιβλίον αὐτὸ ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὰς διαφόρους εὐκαιρίας ἀσκήσεως τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου ὡς ἡ καθύλου οἰκογενειακὴ ζωὴ, ὁ θάνατος κ.ἄ.

Wayne E. Oates: *The Christian Pastor*. (Ὁ Χριστιανὸς ποιμὴν). Philadelphia 1951, The Westminster Press.

Εἰς τὸ ἔργον τοῦ αὐτοῦ ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει πρῶτον ἱστορικῶς τὸν ρόλον καὶ τὸ λειτουργημὰ τοῦ ποιμένος, δεύτερον τὸ θεολογικὸν περιεχόμενον τῆς χριστιανικῆς καθοδηγήσεως καὶ τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου, τρίτον τὴν βιβλικὴν ἀντίληψιν διὰ τὸ ἔργον τοῦ ποιμένος ἐπιβεβαιουμένην διὰ πολλῶν συμπερασμάτων τῆς ψυχιατρικῆς καὶ τῆς ψυχολογίας καὶ τέταρτον περιγράφει τὰς διαφόρους ἐπιδράσεις ἐπὶ τῶν ποιμαντικῶν σχέσεων, ἰδιαίτερος δὲ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐιδικῆς ἐπιστημονικῆς ἐξασκήσεως τοῦ ποιμένος, ἐπὶ τοῦ λειτουργημάτων του καὶ τοῦ κύρους του.

Ὁ Wayne E. Oates εἶναι καθηγητὴς τῆς ψυχολογίας τῆς θρησκείας καὶ τῆς ποιμαντικῆς μερίμνης εἰς τὸ Southern Baptist Theological Seminary. Ὑπηρέτησεν ὡς πάστορ εἰς διαφόρους περιοχὰς τῶν Ἡνωμ. Πολιτειῶν καὶ chaplain εἰς πολλὰ γενικά νοσοκομεία καὶ ψυχιατρεῖα. Ὑπηρέτησεν ἐπίσης ὡς ἔκτακτος καθηγητὴς εἰς τὸ Union Theological Seminary, New York καὶ εἰς τὸ Princeton Theol. Seminary (δι' ἄλλα ἔργα τοῦ ἴδιου βλέπε κατωτέρω).

Charles D. Kean: *Christian Faith and Pastoral Care* (Χριστιανικὴ πίστις καὶ ποιμαντικὴ μέριμνα) Greenwich Connecticut, 1961, The Seabury Press.

Διαγράφων, ὁ Δόκτωρ Kean τὸν σύνδεσμον μεταξὺ ποιμαντικῆς φροντίδος καὶ χριστιανικῆς πίστεως, παρουσιάζει μίαν καθαρὰν καὶ ἐντυπωσιακὴν ἀποψιν τῶν πολλῶν ἀναγκαίων παραγόντων διὰ μίαν ἀποτελεσματικὴν ἄσκησιν τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου εἰς μίαν τυπικὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινότητα. Μερικὰ ἀπὸ τὰ θέματα μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται ὁ συγγραφεὺς εἶναι: Ὁ ρόλος τοῦ κληρικοῦ ὡς ποιμένος. Πῶς ἡ ποιμαντικὴ μέριμνα ἀνταντικῆ τὰς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας. Ποιμαντικὴ μέριμνα διὰ τοὺς πιστοὺς καὶ αὐτοκατανόησις τοῦ ποιμένος. Διατι οἱ ἄνθρωποι στρέφονται πρὸς τὴν ἐκκλησίαν διὰ βοήθειαν. Ἀνάπτυξις τῶν λόγων διὰ τοὺς ὁποῖους αἱ δοκιμασίαι τείνουν νὰ ἀπομονώσουν τοὺς ἀνθρώπους ἰδιαίτερα ὅταν ἐνυπάρχῃ αἰσθημα ἐνοχῆς. Ἡ διακονία τῶν ἀσθενῶν καὶ τῶν πενθούτων. Ὁ κληρικὸς ὡς καθοδηγητὴς καὶ διδάσκαλος προπαρασκευάζων διὰ τὸν γάμον ἢ ἀσχολούμενος μὲ τὰ προβλήματα του. Χριστιανικὴ πίστις καὶ προβλήματα κοινωνικῆς βοηθείας.

Ὁ Charles D. Kean εἶναι προϊστάμενος τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐπιφανείας εἰς Washington D.C. Ἀπὸ τοῦ 1958 εἶναι μέλος τοῦ συμβουλίου τῶν ἐφόρων τοῦ General Theol. Seminary. Ὁ Charles Kean εἶναι καὶ πολλῶν ἄλλων ἐπιστημονικῶν ἔργων συγγραφεὺς.

Daniel Day Williams: *The Minister and the Care of Souls*. (Ὁ κληρικὸς καὶ ἡ ὑπὲρ τῶν ψυχῶν μέριμνα). New York 1961, Harper and Brothers.

Εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ ὁ συγγραφεὺς τονίζει ὅτι ὁ κληρικὸς πρωτίστως πρέπει νὰ ἐξετάσῃ ἑαυτὸν, προκειμένου νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἀπαραίτητον αὐτογνωσίαν τὴν ἀπαιτουμένην διὰ τὸ ἔργον τῆς καθοδηγήσεως τῶν ψυχῶν, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἀνατεθῆ εἰς αὐτόν. Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ κανεὶς μίαν ἱκανοποιοῦσαν ἐπαφὴν μὲ τὴν Χριστὸν καὶ νὰ φέρῃ σωτηρίαν εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα χρειάζεται νὰ χρησιμοποίησῃ ἐπιτηδείως κάθε τέχνην ἢ ἐπιστήμην δυναμένην νὰ χρησιμοποιηθῇ, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ψυχολογίας. Ὁ Daniel Day Williams ὕστερα ἀπὸ μακρὰν ὑπηρεσίαν ὡς πάστορ ἀπέτελεσε μέλος τοῦ διδασκτικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Chicago Theological School ὅπου ἐδίδαξεν ἐπὶ ἀρκετὰ ἔτη. Τώρα εἶναι καθηγητὴς τῆς συστηματικῆς θεολογίας εἰς τὸ Union Theological Seminary εἰς Νέαν Ὑόρκην. Ὁ ἴδιος εἶναι συγγραφεὺς καὶ πολλῶν ἄλλων ἀξιολόγων ἔργων.

Hans Hofmann: Making the Ministry Relevant. (Κάνοντας τὴν διακονίαν ἀποτελεσματικὴν). New York 1960, Charles Scribner's Sons.

Ὁ Hans Hofmann ὁ ὁποῖος εἶναι διευθυντὴς τοῦ προγράμματος «Θρησκεία καὶ διανοητικὴ υγεία» τοῦ Harvard University καὶ καθηγητὴς τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ ἰδίου πανεπιστημίου, δι' αὐτοῦ τοῦ βιβλίου παρουσιάζει μίαν σειράν σχετικῶν ἀρθρῶν τὰ ὅποια ἐγράφησαν ὑπὸ διακεκριμένων ἐπιστημόνων τοῦ κλάδου ὡς:

Paul Tillich: Ἡ ἀποτελεσματικότης τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου εἰς τὴν ἐποχὴν μας καὶ τὰ θεολογικὰ αὐτοῦ θεμέλια.

Reinhold Niebuhr: Ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ μαρτυρία καὶ μερικοὶ ἐπιστημονικοὶ κλάδοι τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ.

Samuel Miller: Ποιμαντικὴ πείρα καὶ θεολογικὴ ἐκπαίδευσις. Αἱ ἐπιπτώσεις τῶν συμπερασμάτων τῆς ψυχολογίας τοῦ βάρθους ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς θεολογίας.

Seward Hiltner: Ἡ συνεργασία ποιμένος καὶ ψυχιάτρου.

Reuel Howe: Θεολογικὴ ἐκπαίδευσις μετὰ τὴν χειροτονίαν.

Wayne E. Oates: The Bible in Pastoral Care. (Ἡ βίβλος εἰς τὴν ποιμαντικὴν μέριμναν). Philadelphia 1953, The Westminster Press.

Εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ ὁ συγγραφεὺς δηλοῖ ὅτι ἡ βίβλος δύναται νὰ ἀποβῇ ἡ πλέον ἀξιόλογος πηγὴ δι' ἐκείνους ἐκ τῶν ποιμένων οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀπολύτως ἐνήμεροι ὄχι μόνον τῶν ἐξόχων δυνατοτήτων αὐτῆς διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου, ἀλλὰ καὶ τῶν κακῶν συνεπειῶν τὰς ὁποίας δύναται νὰ ἔχη ἢ μὴ κατάλληλος χρησιμοποίησις τῆς. Ὁ συγγραφεὺς κάμει ἐκκλησίαν διὰ μίαν «ποιμαντικὴν» χρῆσιν τῆς Βίβλου, ἡ ὅποια ἀντιτίθεται εἰς τὴν «ποινικὴν» ἀποβλέπουσαν εἰς ἐκβιασμὸν ἠθικῆς συμπεριφορᾶς.

Samuel Southard: Pastoral Evangelism. (Ποιμαντικὸς Εὐαγγελισμὸς). Nashville 1962, Broadman Press.

Σκοπὸς τοῦ βιβλίου αὐτοῦ εἶναι νὰ μελετηθῇ θεολογικῶς καὶ ψυχολογικῶς τοὺς τρόπους διὰ τῶν ὁποίων ὁ ποιμὴν εὐρίσκει εἴσοδον εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν σκέψιν τῶν μὴ συνειδητῶν χριστιανῶν, Ὁ συγγραφεὺς προειδοποιεῖ διὰ τὸν κίνδυνον, ὁ ὁποῖος ἐνυπάρχει εἰς τὸν βεβιασμένον καὶ πιεστικὸν εὐαγγελισμὸν, καὶ τονίζει ὅτι ἰδιαίτερος ἢ μεταστροφὴ τῶν παιδιῶν ἀπαιτεῖ ἐξαιρετικῶς ὑπομονητικὴν προσπάθειαν τοῦ ποιμένος. Ὁ Samuel Southard εἶναι καθηγητὴς τῆς ψυχολογίας τῆς θρησκείας εἰς τὸ Southern Baptist Theological Seminary καὶ θεολογικὸς σύμβουλος εἰς τὸ ψυχιατρικὸν τμήμα τοῦ Norton Memorial Infirmary εἰς Louisville Kentucky. Ὁ καθηγητὴς Southard εἶναι συγγραφεὺς καὶ ἄλλων ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφερόντων ἐπιστημονικῶν βιβλίων.

John Oman: Concerning the Ministry. (Ἀφορῶντα τὴν Διακονίαν). London² 1963, SCM Press.

Εἰς τὸ βιβλίον αὐτὸ ὁ συγγραφεὺς τονίζει τὴν σημασίαν τῆς καλλιέργειας ἐλευθέρων καὶ δι' ἀπλότητα χαρακτηριζομένων σχέσεων τοῦ ποιμένος μετ' ὅλους τοὺς τύπους ἀνθρώπων. Πρῶτον, λέγει ὁ John Oman πρέπει νὰ γνωρίσῃς τὸν συνάνθρωπόν σου καὶ δεῦτερον πρέπει νὰ κάνῃς καὶ αὐτὸ τὸ κήρυγμά σου συνομιλίαν.

Ὁ John Oman ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη εἰς Σκωτίαν ἔγινε διευθυντὴς τοῦ Westminster College εἰς τὸ Cambridge καὶ εἶναι ἐξαιρετικὰ μεγάλῃ ἢ ἐπίδρασις τὴν ὁποίαν ἡ ζωὴ του καὶ αἱ συμβουλαὶ του εἶχον ἐπὶ τῶν φοιτητῶν τοῦ Σεμιναρίου.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω περιγραφέντων ἔργων ἀσχολουμένων γενικῶς μετ' ὁ ποιμαντι-

κὸν ἔργον, ἓνα μεγάλο πλῆθος βιβλίων ἔχει γραφῆ, ὡς ἤδη ἀνεφέρθη, ἀσχολουμένων μὲ εἰδικώτερα ποιμαντικὰ προβλήματα. Ἐλάχιστα δὲ ἐξ αὐτῶν ἀναφέρονται κατωτέρω.

William E. Hulme: *The Pastoral Care of Families*. (Ἡ Ποιμαντικὴ Μέριμνα διὰ τὰς Οἰκογενείας). New York-Nashville 1962, Abingdon Press.

Εἰς τὸ βιβλίον αὐτὸ ὁ συγγραφεὺς ἀκολουθεῖ τὸν κύκλον ζωῆς τῆς οἰκογενείας ἀπὸ τῆς μνηστείας μέχρι τοῦ γήρατος καὶ ἀφιερώνει ἰδιαίτερα κεφάλαια εἰς τὴν πρὸ τοῦ γάμου ποιμαντικὴν καθοδήγησιν, εἰς τὸν γάμον, τὰς μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων σχέσεις, τὴν νεότητα, τὴν ὠριμότητα καὶ τὸ γῆρας, ἐν σχέσει πρὸς τὴν εἰδικὴν ποιμαντικὴν τῶν ἀντιμετώπισιν. Κάθε στάδιον τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς μελετᾶται εἰς δύο κεφάλαια, τοῦ ἐνὸς ἀσχολουμένου μὲ τὴν θεολογικὴν καὶ τοῦ ἄλλου μὲ τὴν ψυχολογικὴν ἄποψίν του, εἰς μίαν προσπάθειαν ἀναπτύξεως ἐνιαίας βάσεως διὰ τὴν ποιμαντικὴν μέριμναν. Ὁ συγγραφεὺς εἶναι καθηγητῆς τῆς ποιμαντικῆς καθοδηγήσεως εἰς τὸ Wartburg Theological Seminary, Dubuque. Εἶναι ἐπίσης συγγραφεὺς πολλῶν ἐπιστημονικῶν ἀρθρῶν καὶ βιβλίων.

Richard Young: *The Pastor's Hospital Ministry*. (Ἡ Διακονία τοῦ ποιμένου εἰς τὸ νοσοκομεῖον). Nashville 1954, Broadman Press.

Εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ ὁ συγγραφεὺς ἀναπτύσσει ποῖα πρέπει νὰ εἶναι αἱ σχέσεις τοῦ ποιμένου μετὰ τοῦ προσωπικοῦ τοῦ νοσοκομείου, ἐπιστημονικοῦ καὶ μὴ, κάνει ἐνδιαφερούσας ὑποδείξεις ὅσον ἀφορᾷ τὸν προγραμματισμὸν τῶν ἐπισκέψεων καὶ τὴν μελέτην τῶν ἀναγκῶν τῶν ἀσθενῶν καὶ δίδει ὁδηγίας ὅσον ἀφορᾷ τὴν προσέγγισιν τῶν ἀσθενῶν ἀναλόγως τῶν νοσημάτων αὐτῶν.

Ὁ συγγραφεὺς εὐρίσκεται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἀσθενῶν ἀπὸ τοῦ 1946 καὶ ἐκπαιδεύει φοιτητὰς καὶ πάστορας εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς δι' ἀμέσου προσωπικῆς ἐπαφῆς ποιμαντικῆς καθοδηγήσεως εἰς τὸ Bowman Gray School of Medicine. Εἶναι ἐπίσης διευθυντῆς τοῦ τμήματος ποιμαντικῆς μερίμνης εἰς τὸ Southern Baptist Theological Seminary.

Ernest E. Bruder: *Ministering to Deeply Troubled People*. (Διακονία σκληρῶς δοκιμαζομένων προσώπων). Englewood Cliffs, N. J., 1963, Prentice-Hall Inc.

Εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ ὁ συγγραφεὺς προσφέρει πολύτιμον καθοδήγησιν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ποιμαντικῆς διακονίας πρὸς τοὺς ψυχουπαθεῖς. Ὁ κληρικὸς μανθάνει περισσότερα περὶ τοῦ ρόλου του εἰς τὴν πρόληψιν καὶ ἀνακάλυψιν τῆς διανοητικῆς νόσου, τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ψυχουπαθοῦς εἰς τὸ νοσοκομεῖον, τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἀσθενοῦς καὶ τὴν διαφώτισιν τῆς κοινωνίας περὶ τοῦ ρόλου τῆς ἑναντι τῆς ψυχικῆς νόσου ἢ τοῦ θεραπευθέντος ψυχουπαθοῦς.

Ὁ συγγραφεὺς τέως πρόεδρος τῆς ἐταιρίας τῶν Mental Hospital Chaplains εἶναι τώρα διευθυντῆς of Protestant Chaplain Activities of Saint Elizabeths Hospital Washington D.C. καὶ καθηγητῆς τῆς ποιμαντικῆς μερίμνης εἰς τὸ Wesley Theological Seminary.

Paul B. Maves & J. Lennard Cedarleaf: *Older People and the Church* (Οἱ ἡλικιωμένοι καὶ ἡ ἐκκλησία). New York-Nashville 1949, Abingdon Press.

Εἰς τὸ βιβλίον αὐτὸ ὁ ποιμὴν εὐρίσκει διὰ πρώτην φοράν μίαν σωστὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ διαρκῶς μεγενθυνομένου προβλήματος τῶν ἡλικιωμένων ἀτόμων, ἓνα χρήσιμον ὁδηγόν

εἰς τὸ δύσκολον ἔργον τῆς βοήθειας τῶν ἠλικιωμένων ἐνοριτῶν διὰ νὰ γίνουν χρήσιμοι καὶ εὐτυχεῖς εἰς τὴν ζωὴν των ἀπερῶνοντες αὐτὴν εἰς τὴν χριστιανικὴν διακονίαν.

Ὁ Paul B. Maves εἶναι καθηγητῆς τῆς θρησκευτικῆς ἐκπαιδεύσεως εἰς τὸ Drew Theological Seminary New Jersey, ὁ δὲ J. Lennart Cedarleaf εἶναι chaplain εἰς τὸ Northern Reception Center and Clinic of the California Youth Authority καὶ σύμβουλος τῶν ἐφήβων εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Σακραμέντου.

Paul E. Irion: The Funeral and the Mourners. (Ἡ κηδεία καὶ οἱ πενθοῦντες). New York-Nashville 1954, Abingdon Press.

Ἐδῶ εὐρίσκει ὁ ποιμὴν ἕνα πρακτικὸν καὶ διακριτικὸν ὁδηγὸν διὰ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον θὰ κἀνῃ τὴν κηδείαν μίαν πραγματικῶς χριστιανικὴν ἐμπειρίαν καὶ θὰ διακονήσῃ περισσότερον ἀποτελεσματικῶς αὐτοὺς τῶν ὁποίων τὰ βήματα τοὺς ἔχουν φέρει εἰς τὴν κοιλάδα τῆς θλίψεως καὶ τοῦ θανάτου. Ὁ συγγραφεὺς εἶναι καθηγητῆς τῆς ποιμαντικῆς ψυχολογίας εἰς τὸ Lancaster Theological Seminary, Lancaster Pennsylvania.

Edgar N. Jackson: Understanding Grief: (Κατανόησις τῆς θλίψεως). New York-Nashville 1957, Abingdon Press.

Ἡ προκαλουμένη ἐκ τοῦ θανάτου θλίψις εἰς τὴν πραγματικότητα εἶναι βαθύτερα τῆς ἀμέσου ἀθυμίας καὶ καταθλίψεως, αἱ ὁποῖαι ἀκολουθοῦν τὴν ἀναστάτωση τὴν ὁποῖαν ὁ θάνατος προκαλεῖ, λέγει ὁ συγγραφεὺς, ὁ ὁποῖος ἀναλύει τὰ φυσικὰ καὶ ψυχολογικὰ συμπτώματα αὐτῆς τῆς βαθυτάτης ἐμπειρίας καὶ ὑπογραμμίζει ὅτι εἶναι ἀνάγκη διὰ τὸν πενθοῦντα νὰ πραγματοποιήσῃ μίαν προσαρμογὴν εἰς τὸ περιβάλλον ὕστερα ἀπὸ τὴν δημιουργηθεῖσαν ἐντονον ψυχολογικὴν ἀνωμαλίαν. Τὸ βιβλίον αὐτὸ δίδει εἰς τὸν κληρικὸν δυνατότητας διὰ τὴν ἀνακάλυψιν νέων τρόπων διὰ τῶν ὁποίων θὰ δυνηθῇ νὰ βοηθήσῃ τὸν πενθοῦντα νὰ κάμῃ μίαν ἀσφαλῆ καὶ δημιουργικὴν προσαρμογὴν. Ὁ συγγραφεὺς εἶναι πάστορ τῆς Mamaroneck Methodist Church, διετέλεσε δὲ πρόεδρος τοῦ New Rochelle Guidance Center, μιᾶς ἀνεγνωρισμένης ψυχιατρικῆς κλινικῆς ἀσχολουμένης καὶ μὲ τὴν θεραπείαν καὶ μὲ τὴν ἔρευναν.

Ἀπὸ τὸν Πρωτεσταντικὸν κόσμον φαίνεται λαμβανομένη σοβαρῶς ὑπ' ὄψει ἡ ἐντολή τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς μαθητάς του περὶ θεραπείας τῶν φυσικῶς καὶ διανοητικῶς ἀσθενούντων, καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς ψυχολογίας τῆς ποιμαντικῆς μερίμνης ὡς ἐπιστήμης εἶναι μίᾳ ἀναμφισβήτητος τούτου ἀπόδειξις. Ἐπίσης εἶναι ἐξαιρετικῶς ἀξιοσημείωτον τὸ γεγονός ὅτι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐφαρμογῆς τῶν πορισμάτων τῆς νέας ἐπιστήμης φαίνονται νὰ εἶναι πολὺ εὐεργετικὰ καὶ ἐνδιαφέροντα.

Ἄρχιμ. Φιλόθεος Φάρος